

บทที่ 3

การเมืองล้านนาภายใต้การปกครองของพม่า

ระหว่างปี พ.ศ. 2101-2317

ในระหว่างปี พ.ศ. 2101-2317 อันเป็นช่วงระยะเวลาที่ดินแดนล้านนาได้รับการคุกคามทางการเมืองจากพม่าอยู่เกือบตลอดเวลา นั้น ได้มีลักษณะทางการเมืองที่ผิดแผกไปจากสมัยราชวงศ์มังรายอย่างเป็นที่น่าสังเกตได้ ที่สำคัญได้แก่ การยุติบทบาททางการเมืองของราชวงศ์มังราย การลดอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของผู้ปกครองในล้านนา และการเกิดกลุ่มผู้นำทางการเมืองกลุ่มใหม่ อันได้แก่ กลุ่มสงฆ์ ขึ้นในล้านนาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 23 นอกจากนี้ ยังเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครองขึ้นโดยมีวาทะนโยบายต่างๆ เป็นผู้นำในการกบฏ แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในล้านนาบางลักษณะคือ ความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองชาวล้านนา ซึ่งเคยเกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์มังราย ก็ยังเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ในสมัยที่ล้านนาตกอยู่ในอำนาจการปกครองของพม่า กระบวนการทางการเมืองดังกล่าว แม้จะเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ดินแดนล้านนาต้องเผชิญกับการแทรกแซงอำนาจของราชสำนักพม่าก็ตาม แต่อิทธิพลของพม่าในล้านนาก็ไม่ได้เป็นเพียงปัจจัยเดียวที่ผลักดันให้ดินแดนล้านนาตกอยู่ในสภาพดังกล่าวข้างต้น พัฒนาการทางการเมืองของดินแดนล้านนาเป็นผลมาจากกระบวนการตอบสนองของชาวล้านนาเมืองต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งสถานการณ์ด้านการเมือง และด้านเศรษฐกิจในขณะนั้นทั้งหมด โดยที่ชาวล้านนาได้เป็นผู้เลือกวิถีทางที่จะได้ตอบกับแรงกระแทกจากภายนอกด้วยวิธีการที่หลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่พวกเขาแต่ละคนต้องการรักษาไว้

ขอบข่ายการปกครองของพม่าในล้านนา

ถึงแม้ว่า กษัตริย์พม่าจะสามารถอ้างพระราชอำนาจของพระองค์เหนือเมืองต่างๆ ในล้านนามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2101 แล้วก็ตาม แต่กษัตริย์พม่าก็ไม่สามารถใช้อำนาจควบคุมเมือง

ต่างๆ ในล้านนาโดยตรงได้ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากข้อจำกัดหลายประการ เช่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความยากลำบากในการคมนาคมภายในล้านนา ฯลฯ จากข้อจำกัดต่างๆ จึงทำให้กษัตริย์พม่าทรงเลือกที่จะใช้อำนาจควบคุมการปกครองเมืองในล้านนาบางเมืองเท่านั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสำคัญทางการเมือง และเศรษฐกิจของเมืองต่างๆ ในล้านนาที่จะมีให้แก่กษัตริย์พม่าในแต่ละยุคสมัย ในที่นี้ เมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงแสน ได้กลายเป็นเมืองที่กษัตริย์พม่าใช้อำนาจแต่งตั้งชาวพม่าเข้ามาปกครองโดยตรง ในขณะที่เมืองอื่นๆ ในล้านนายังคงปล่อยให้อยู่ภายใต้การปกครองของผู้ปกครองชาวพื้นเมืองต่อไป แต่ปรากฏหลักฐานว่า การแต่งตั้งผู้ปกครองบางเวลานั้น ยังอยู่ภายใต้การควบคุมของพม่า ดังระบุในพื้นที่เมืองเชียงรายว่า "... ถึงสกราช ๑๑๐๘ ตัว (พ.ศ. 2289) ฟ้าสุทโธธัมมราชเจ้าจึงหื้อนำเมืองแพนมากินเมืองเชียงรายแล..."^๑ อย่างไรก็ตาม อำนาจการแต่งตั้งผู้ปกครองของพม่าต่อเมืองอื่นๆ นั้นน่าจะ มีจำกัด คือ มีเฉพาะในช่วงที่พม่ามีอำนาจเต็มในล้านนาเท่านั้น ถ้าหากนอกเหนือจากนี้ ชาวพื้นเมืองจะแต่งตั้งผู้ปกครองกันเอง ดังกรณี ชาวเชียงใหม่แต่งตั้งเจ้าองค์คำเป็นผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2270 ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการปกครองของพม่าในล้านนาได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ฉะนั้น ภายใต้การปกครองของพม่าระหว่างปี พ.ศ. 2101-2317 ในล้านนาจึงมีทั้งผู้ปกครองชาวพม่าและชาวพื้นเมืองที่มีอำนาจและหน้าที่ต่อราชสำนักพม่าแตกต่างกันไป

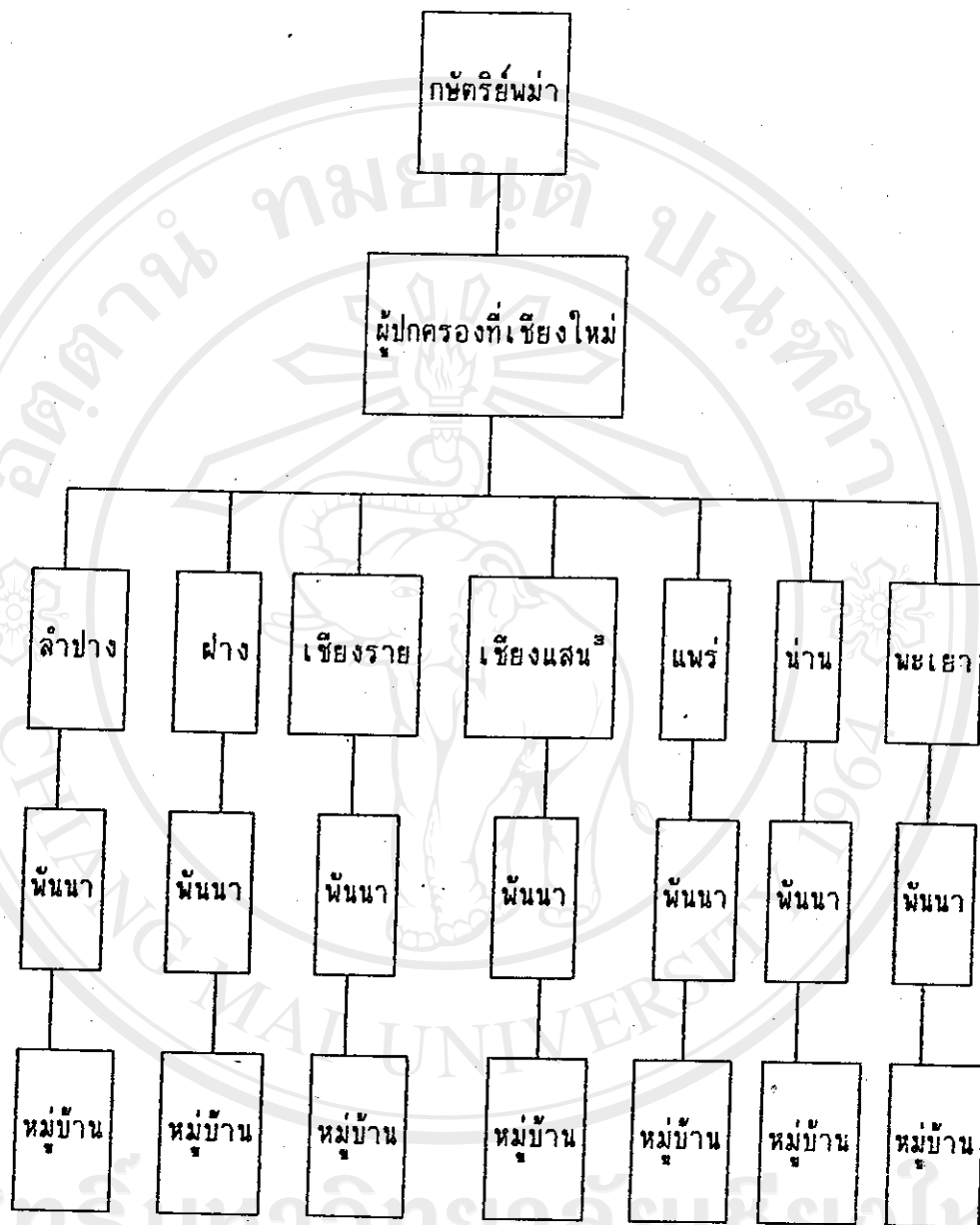
ผู้ปกครองชาวพม่า ที่กษัตริย์พม่าในแต่ละราชวงศ์ได้ส่งเข้ามาปกครองเมืองสำคัญในล้านนา ไม่ว่าจะเป็นเมืองเชียงใหม่หรือเมืองเชียงแสน และไม่ว่าผู้ปกครองชาวพม่าจะมีฐานะเป็น "เจ้าประเทศราช" เมื่อครั้งราชวงศ์ตองอู หรือจะมีฐานะเป็น "เมียวหัวน" บุณนางคน-

^๑ ธีรสวัสดิ์ อ่องสกุล, หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและ
พันธบัตร, หน้า 45.

หนึ่งที่ขึ้นตรงต่อราชสำนักพม่า ต่างก็มีหน้าที่สำคัญในการดูแลให้ผู้ปกครองชาวพื้นเมืองในล้านนา ยอมอยู่ภายใต้อำนาจของพม่าตลอดไป เพราะผู้ปกครองชาวพม่าเหล่านี้ต่างมีอำนาจและหน้าที่ เหนือกว่าผู้ปกครองชาวพื้นเมืองมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยราชวงศ์มังรายที่ผู้ปกครอง ชาวพม่า ซึ่งเข้ามาปกครองเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงแสน ที่นอกจากจะดูแลความเป็นอยู่ ของชาวเมือง การเรียกเกณฑ์แรงงาน และการจัดเก็บผลประโยชน์ในเขตพื้นที่ที่ผู้ปกครอง ชาวพม่าได้เข้ามามีอำนาจปกครองโดยตรงแล้ว ผู้ปกครองชาวพม่าเหล่านี้ยังทำหน้าที่พิจารณา เสนอแต่งตั้งตำแหน่งการปกครองให้กับชาวพื้นเมืองด้วย ดังที่มีระบุไว้ในตำนานพื้นเมืองเชียง- ใหม่ว่า "...ศักราช ๑๐๗๗ ตัว ปีดับเม็ด ส่างกอยละ เคียะชะแป็ก เชียงแสนลงไปไหว้สากษัตริย์ อังวะเอาอะมินต่อ (ภาษาพม่า แปลว่าทองตรา) ขึ้นมาทวนสุโขทัยเจ้าอินเมืองหือไปกินเมืองน่าน เจ้าอินเมืองตายเสียเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสนพร้อมกัน เอาพระยาตินมากินเมืองน่าน"² ซึ่งลักษณะการปกครองล้านนาในสมัยพม่าปกครองอาจจะแสดงให้เห็นได้ตามแผนผังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

โดยผ่านความสัมพันธ์ทางการเมืองข้างต้น จึงเชื่อว่า แม้พม่าไม่สามารถส่งคนเข้ามาปกครองเมืองต่างๆ ในล้านนาได้ทั้งหมดก็ตาม แต่พม่าสามารถขยายอิทธิพลของคนให้เป็นที่ยอมรับต่อผู้ปกครองชาวพื้นเมืองที่ต้องอาศัยอำนาจพม่ามาเลื่อนฐานะทางการเมืองของคนได้อย่าง

กว้างขวาง และดูเหมือนว่าวิธีการสร้างอิทธิพลของพม่าดังกล่าวได้ทำให้ผู้ปกครองชาวพื้นเมืองมองราชสำนักพม่าในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของสิทธิธรรมทางการเมืองของตนเพียงแห่งเดียว แม้ในยามที่อำนาจพม่าในล้านนาจะเสื่อมลงอย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น การทูลขอความชอบธรรมในการปกครองเมืองลำปางของทนายจักร หรือพระยาสุลวะลือไชย ที่ผู้ปกครองพื้นเมืองคนนี้ได้ขอความช่วยเหลือไปที่ผู้ปกครองชาวพม่าที่เชียงตุง ให้ทูลเสนอต่อกษัตริย์อังวะให้มีการแต่งตั้งมาอย่างเป็นทางการ ดังที่ระบุไว้ในเมืองเชียงใหม่ว่า

...ถัคนั้น เจ้าพระยาสุลวะลือไชยรำพึงว่า แผ่นน้ำหนึ่งดินก็มีโยปลงบันทือเท่ามิแต่ประ-
หาราชกูร์ บ้านเมืองหากยกยอหือเป็นเจ้าเป็นใหญ่จึงมีบรรณาการของฝากคอกไม้ต้นทอ
ไช้ไปถึงไปม่านหม่องมุยยังเมืองเชียงตุง ขอเป็นที่กราบไหว้ทูลลาถึงกษัตริย์เจ้าอังวะไป
หม่องมุยได้แจ้งแล้ว ก็ลงไปปฏิบัติไหว้ลากราบทูลกษัตริย์เจ้าอังวะ กษัตริย์เจ้าอังวะก็จึง
ปลงแผ่นดินหนึ่งดินเมืองละครหือแล้ว ทานชื่อหือถอมใหม่ ว่า พระยาไชยสงครามหันแลฯ^๑

หลักฐานข้างต้นได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพม่าต่ออำนาจผู้ปกครองชาวพื้นเมืองในล้านนาได้ชัดเจน เพราะในช่วงเวลาที่พระยาสุลวะลือไชยมีอำนาจปกครองลำปางนั้น บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงกำลังปลอดจากอำนาจการควบคุมของพม่ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2270 แล้ว ในขณะที่เมืองเชียงแสนก็กำลังประสบปัญหาการถูกโจมตีจากผู้ปกครองตอนในอยู่ ซึ่งพระยาสุลวะลือไชยเองก็ไม่น่าจะมีความจำเป็นต้องอาศัยอำนาจพม่ามารองรับสถานะของตนอีกต่อไป แต่เจ้าเมืองลำปางกลับพยายามสร้างสัมพันธ์กับพม่าต่อไป โดยพึงพาผู้ปกครองพม่าที่เมืองเชียงตุงให้ทำหน้าที่

^๑ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

แทนผู้ปกครองชาวพม่าที่ปกครองเมืองเชียงใหม่ และเมืองเชียงแสนที่ถูกโค่นอำนาจไป

การสลายอำนาจของราชวงศ์มังราย

นับตั้งแต่การขึ้นมามีอำนาจของพระยามังรายเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 18 กษัตริย์เชียงใหม่ หรือ กษัตริย์ราชวงศ์มังรายคงเป็นกลุ่มอำนาจเดียวที่มีบทบาททางการเมืองเหนือกว่ากลุ่มผู้ปกครองใดๆ ในล้านนาจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงแม้ว่าหลังปี พ.ศ. 2068 อำนาจทางการเมืองของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายจะเสื่อมลงอย่างมากแล้วก็ตาม แต่ทว่าราชวงศ์มังรายก็ยังถูกยกย่องให้เป็นผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเมืองที่มีความสำคัญที่สุดของรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันที่ทำให้เชื่อกันว่าพระยามังรายยังเป็นที่ยอมรับแก่ผู้ปกครองอื่นๆ ในล้านนา ได้แก่ ขวามิที่มาจากการยึดคติที่ว่า เชื้อพระวงศ์มังรายคือ ทายาทที่สืบเชื้อสายมาจากพระยามังราย ปฐมกษัตริย์ผู้ก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ คติดังกล่าวนี้ได้ทำให้เชื้อพระวงศ์มังรายมีความแตกต่างไปจากผู้ปกครองคนอื่นๆ ในล้านนา ที่แม้จะมีอำนาจทางการเมืองสูงเพียงใดก็ตาม แต่ก็ขาดรากฐานที่จจะมาสืบสนุนความชอบธรรมในการสถาปนาตนเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะเห็นได้ในระหว่างปี พ.ศ. 2068-2101 ที่เชื้อพระวงศ์มังรายสายตรงในล้านนาหมดลง และกลุ่มขุนนางได้พยายามที่จะเลือกหาเชื้อพระวงศ์มังรายจากเมืองอื่นๆ เข้ามาปกครอง และได้พระไชยเชษฐา จากล้านช้างมาปกครองระหว่างปี พ.ศ. 2089-2094 และพระเมกุฎี จากเมืองน่านมาปกครองระหว่างปี พ.ศ. 2094-2107 และการเลือกสรรเชื้อพระวงศ์ทั้งหลายนั้น ก็ต้องแล้วแต่ว่า ขุนนางกลุ่มใดจะมีอำนาจที่เข้มแข็งพอที่จะสนับสนุนให้เชื้อพระวงศ์ที่ตนเลือกได้รับการแต่งตั้ง

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า บทบาทของราชวงศ์มังรายนั้นเริ่มเสื่อมลงตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว โดยอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายที่แท้จริงได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มขุนนางล้านนา เพราะเสถียรภาพการครองอำนาจที่เชียงใหม่ของกษัตริย์ราช-

วงศ์มังรายภายหลังปี พ.ศ. 2068 ได้ขึ้นอยู่กับความพอใจจากกลุ่มขุนนาง รวมทั้งการคัดเลือกเชื้อพระวงศ์มังรายให้มาดำรงตำแหน่งกษัตริย์เชียงใหม่ ยังต้องได้รับแรงสนับสนุนจากขุนนางทั้งหลายในล้านนาด้วย ด้วยเหตุนี้ อำนาจทางการเมืองในล้านนาที่แท้จริงในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 นั้น จึงอยู่ในกลุ่มขุนนางในล้านนามากกว่าอยู่ในกลุ่มของราชวงศ์มังราย และทำให้สถานะของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายในช่วงเวลาดังกล่าวไม่ได้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าเจ้าเมืองคนอื่นๆ ในล้านนาเลย เพราะอำนาจการควบคุมดูแลเมืองต่างๆ ในล้านนาได้อ่อนกำลังลงไปมาก จนทำให้กษัตริย์ราชวงศ์มังรายไม่สามารถใช้อำนาจดังกล่าวปราบปรามการทำลายอิทธิพลจากผู้ปกครองตอนในที่รุกรานเข้ามายังเขตอิทธิพลเดิมของกษัตริย์เชียงใหม่ได้ เช่น การที่เจ้าฟ้าเมืองนายและเจ้าฟ้าเชียงทอง ร่วมมือกับเจ้าเมืองฝางยกทัพมาตีเมืองเชียงรายได้⁵

เมื่อพระเจ้าบุเรงนองยกทัพเข้ามายึดครองล้านนา และสามารถปราบปรามเจ้าเมืองต่างๆ ให้ยอมรับอำนาจของพม่าได้แล้ว จึงทำให้พม่าได้กลายเป็นศูนย์อำนาจแห่งใหม่ที่เข้ามาแทนที่กษัตริย์ราชวงศ์มังราย แต่อย่างไรก็ตาม พระเจ้าบุเรงนองยังทรงฟื้นฟูให้กษัตริย์ราชวงศ์มังรายกลับมามีบทบาททางการเมืองอีกครั้ง โดยในระหว่างปี พ.ศ. 2101-2121 พระเจ้าบุเรงนองยังคงให้เชื้อพระวงศ์มังรายมีอำนาจปกครองเมืองเชียงใหม่ตามเดิม คือ พระเมกุฏิปกครองระหว่างปี พ.ศ. 2101-2107 ดังระบุไว้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า "...เจ้าเปิงวะมังทราพ้าหงษาปราบได้เมืองเชียงใหม่แล้วก็ปราบไปทั่วลานนาไทยทั้งมวล...ก็เวณราชสมบัติบ้านเมืองเชียงใหม่ทั้งมวลหื้อแก่พระเป็นเจ้าแม่กุ หื้อเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในลานนาไทยดังเก่า"⁶ และพระนางวิสุทธิเทวี ระหว่างปี พ.ศ. 2107-2121 ดังมีระบุไว้ว่า "...เจ้าท้าว-

⁵ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

แม่กุ พันเจ้าเปิงหวะมั่งทรา ฟ้าหงษาฟ้ามั่งทราয়กรီฬมาคุมเอาเชียงใหม่ได้ เลยเอาเจ้าท้าวแม่กุเมื่อไว้เสียเมืองหงษาไว้นางวิสุทธิเทวีกินเมืองแทนหันแล ฯ⁷

นอกจากนั้น พระเจ้าบุเรงนองได้ให้ความช่วยเหลือด้านกำลังคนแก่กษัตริย์เชียงใหม่ เพื่อป้องกันการถูกรุกรานจากเมืองอื่นๆ เช่น เมื่อครั้งที่พระเมกุฏิต้องเผชิญกับการกบฏจากผู้ปกครองท้องถิ่นในล้านนา คือ เจ้าเมืองแพร่ เจ้าเมืองน่าน เจ้าเมืองลำปาง เจ้าเมืองเชียงราย เจ้าเมืองเชียงทอง ในปี พ.ศ. 2101 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พม่าได้เข้ามามีอำนาจในล้านนาแล้ว การกบฏของผู้ปกครองท้องถิ่นที่คิดรุกรานเชียงใหม่ในครั้งนั้น ก็ถูกปราบลงได้ภายในเวลาไม่นาน โดยความช่วยเหลือของพระเจ้าบุเรงนองที่นำกองทัมมาช่วยพระเมกุฏิ⁸ เมื่อเปรียบเทียบย้อนกลับไปถึงอำนาจการเมืองของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายก่อนการยึดครองของพม่า จะพบว่า กษัตริย์เชียงใหม่หลังปี พ.ศ. 2068 ไม่สามารถที่จะปราบปรามผู้ท้าทายอำนาจได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนทำให้ทัพเมืองนาย จากไทยใหญ่ยกมาล้อมเมืองเชียงใหม่ได้ในระหว่างปี พ.ศ. 2088

อย่างไรก็ตาม อำนาจของเชื้อพระวงศ์มังรายนั้นยังคงถูกจำกัดอยู่ โดยเป็นอำนาจที่ต้องถูกดูแลและควบคุมโดยอำนาจพม่า ซึ่งจะเห็นได้ว่า หลังจากพระเจ้าบุเรงนองจะเสด็จกลับหงสาวดีนั้น พระองค์ได้ตั้งขุนนางพม่าไว้คอยดูแลเมืองเชียงใหม่ด้วย โดย "...แต่งตั้งสุริยาธาขุนเมืองหมอยเป็นโยคบัค พระยาจักร์วุฒิ ขุนเมืองสังเหยียบ เป็นปลัดและขุนเมืองบันบันรืฬทั้ง

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

⁸ "Relationship With Burma--Part I," The Siam Society, p. 19-

มวลหมีนหนึ่ง หืออยู่หน้าเรียวพระเป็นเจ้าแม่กตเป็นเจ้า”^๒

เมื่อผู้ปกครองเชียงใหม่คือ พระเมกุฏทรงกระด้างกระเดื่องต่อพระเจ้าบุเรงนอง โดยไม่ยอมเข้าร่วมกับกองทัพพม่าเมื่อคราวรุกรานอยุธยาในปี พ.ศ. 2107 พระเจ้าบุเรงนองจึงทรงปลดพระเมกุฏออกจากตำแหน่งผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ และตั้งให้พระนางวิสุทธิเทวีเข้ามาปกครองแทน

ฉะนั้น อาจกล่าวได้ว่า การขยายตัวของพม่าในล้านนาเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 22 นั้น พม่าไม่ได้เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการสลายตัวของอำนาจทางการเมืองของราชวงศ์มังรายแต่อย่างใด เพราะจากความเป็นจริงแล้ว อำนาจทางการเมืองของราชวงศ์มังรายได้ตกอยู่ในการควบคุมของกลุ่มขุนนางล้านนามาตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว แต่อำนาจของราชวงศ์มังรายได้ยุติลงอย่างสิ้นเชิงเมื่อพระเจ้าบุเรงนองทรงแต่งตั้งราชบุตรของพระองค์ คือ มังนรธาชื่อ มาปกครองเมืองเชียงใหม่ต่อไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2122 โดยให้ปกครองต่อจากพระนางวิสุทธิเทวี ซึ่งเสด็จสวรรคตไปในปี พ.ศ. 2121 และหลังจากนั้นเป็นต้นมา ไม่ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงอำนาจและบทบาททางการเมืองของราชวงศ์มังรายอีกต่อไป รวมทั้งไม่พบว่ามีเชื้อสายของราชวงศ์มังรายจะมีบทบาทในทางอื่นใดหรือไม่ จึงดูเหมือนว่า เชื้อสายราชวงศ์มังรายได้ยุติบทบาทของตนจนหมดสิ้นแล้ว แต่น่าจะเป็นไปได้ว่า เชื้อสายของราชวงศ์มังรายน่าจะคงมีอยู่แต่คงไม่สามารถสร้างสมอำนาจของตนให้กลับคืนมาได้ดังเดิมอีก

สำหรับกลุ่มขุนนาง ซึ่งเคยเป็นกลุ่มที่มีบทบาทค่อนข้างสูงในปลายสมัยราชวงศ์มังราย เมื่อถึงสมัยที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า ได้มีขุนนางบางกลุ่มได้หันมาจงรักภักดีต่อกษัตริย์พม่าแทน ทั้งนี้เพื่อใช้อำนาจของกษัตริย์พม่ามาส่งเสริมสถานะ และอำนาจทางการเมือง

^๒ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

เมืองของตน เช่น กรณี "หมื่นสวณล้าน" เมืองเชียงใหม่ ที่พระเจ้าบุเรงนองทรงแต่งตั้งให้เป็น "แสนหลวง" ดังที่มีการระบุไว้ในจารึกวัดเชียงมั่น ว่า "ศักราชได้ ๙๒๐ เมืองเชียงใหม่ เป็นขันฑสีมาสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าแล้ว พระมหาธรรมราชาเจ้า มีราชศรัทธา ปลงราชทานอ่างอาบเงินลูกหนึ่งหนักสี่พันน้ำ ไร่หื้อญาหลวง สามล้าน กับราชทานสร้างวัดเชียงมั่น ว่าฉนั้น ในปีดับเปล่า ศักราช ๙๒๓ พระราชอาญาหื้อเป็นญาแสนหลวง..."^{๑๐} ลัน-นิษฐานว่า เพราะขุนนางคนนี้มีส่วนช่วยเหลือพระเจ้าบุเรงนองอยู่หลายครั้ง จนกระทั่งเป็นที่โปรดปราน ในขณะที่ตัว "แสนหลวง" ก็แสดงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าบุเรงนองเป็นการตอบแทนด้วยเช่นกัน อย่างกรณีที่ "แสนหลวง" เล่นอให้ส่งเชลยล้านช้าง อันได้แก่ พระยาแสน และ บุตรชาย ที่ก่อกบฏเพื่อสถาปนาตนเป็นกษัตริย์ปกครองล้านช้างแทนพระอุปราชที่พระเจ้าบุเรงนองแต่งตั้ง กลับไปคุมขังที่เมืองหงสาวดี แทนที่จะปล่อยให้อยู่ในการควบคุมของพระอุปราช กษัตริย์ล้านช้างพระองค์ใหม่"^{๑๑}

อย่างไรก็ตาม กลุ่มขุนนางในเมืองเชียงใหม่ยังคงมีการสะสมอำนาจเพื่อท้าทายสถาบันกษัตริย์เชียงใหม่อยู่ต่อไป โดยเฉพาะในช่วงที่กษัตริย์พม่าไม่สามารถควบคุมล้านนาให้อยู่ภายใต้อำนาจของพม่าได้ต่อไป หลังการสวรรคตของพระเจ้ามังนรธาช่อในปี พ.ศ. 2150 การแย่งชิงราชสมบัติเมืองเชียงใหม่ระหว่างราชบุตร ซึ่งปกครองเมืองฝางองค์หนึ่ง และปกครองเมืองลำปางองค์หนึ่ง ได้ทำให้ขุนนางผู้ใกล้ชิดหรือผู้สนับสนุนให้เจ้าเมืองฝางขึ้นครองราชย์ที่เชียงใหม่ได้สำเร็จ ขยายอิทธิพลของตนได้มากขึ้นและใช้อำนาจของตนแสวงหาประโยชน์ให้

^{๑๐} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓, หน้า

^{๑๑} "Relationship With Burma--Part 1," The Siam Society, p. 105-

พวกห้อง โดยที่กษัตริย์เชียงใหม่ในขณะนั้นแทบจะไม่มีอำนาจควบคุมกลุ่มขุนนางเหล่านี้ได้เลย
ดังมีระบุไว้ในโคลงเรื่องมั่งทรงารบเชียงใหม่ว่า

แต่นี้ไปหน้าหมี	เหิงนาน
แล้วเล่าลาวพระยาห่าน	ฟาคพิน
ปลงปลดหน่อภูบาล	ชัยราช ลงเอย
ยกพิศนกลางขึ้น	แรกได้เมืองฝาง ๔
.....	
เขาสมริทธีแล้วชู้	ทางท่า
พร่องทูกุบจิกคำ	อาดอ้าง
ลุบระโจมเบิกนามน้ำ	ตนใหญ่ นักเอย
เลี้ยงเมงงามงาข้าง	เติกต้านถมสะโณ ๔ ¹²

จากการสร้างอิทธิพลของขุนนางกลุ่มหนึ่ง ได้ทำให้ขุนนางที่ได้รับผลกระทบจากการใช้อำนาจของกลุ่มอิทธิพลนี้ไม่พอใจ และกลายเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้ขุนนางราชสำนักแตกแยกกันและทำให้เกิดการโค่นล้มอำนาจของกษัตริย์ลง เพื่อสถาปนาเชื้อพระวงศ์อีกองค์หนึ่งขึ้นครองราชย์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า หลังการล่มสลายของราชวงศ์มังรายแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่ามีผู้ปกครองคนใดของเมืองเชียงใหม่ที่จะสามารถสถาปนาความมั่นคงทางการเมืองของตนได้ยาวนาน อันเนื่องมาจากการท้าทายอำนาจของกลุ่มขุนนาง และการใช้อำนาจผลักดันตัวผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ของพม่าที่เกิดขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 22-23

¹²สิงขะ วรรณลัย ผู้แปล, โคลงเรื่องมั่งทรงารบเชียงใหม่, หน้า 16-17.

สถานะและบทบาทของผู้ปกครองท้องถิ่น

ผู้ปกครองท้องถิ่น หมายถึง ผู้ปกครองเมืองอื่นๆ ในล้านนา ยกเว้นเมืองเชียงใหม่ ภายใต้ระบบการปกครองของพม่า กลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นจะมียศระมากกว่า เมื่อเทียบกับผู้ปกครองเชียงใหม่ พบว่าในขณะที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองล้านนาของพม่า พม่าจะใช้อำนาจเปลี่ยนแปลงตัวผู้ปกครองอยู่ตลอดเวลา ถ้าหากว่าผู้ปกครองคนนั้นไม่สามารถสร้างประโยชน์ หรือขัดผลประโยชน์ของพม่า เช่น ในกรณีพระเมกุฎี หรือในสมัยราชวงศ์มังราย ที่ผู้ปกครองเชียงใหม่ หรือเชียงแสนจะถูกควบคุมการทำงานอย่างใกล้ชิด แต่ในเมืองอื่นๆ ของล้านนา ผู้ปกครองยังคงเป็นผู้ปกครองชาวพื้นเมืองที่สามารถดำรงตำแหน่งต่อไปได้หากยอมรับอำนาจของพม่าแต่โดยดี อย่างไรก็ตามอาจจะมีบางครั้งที่พม่าอาจจะใช้อำนาจสลับเปลี่ยนตัวผู้ปกครองพื้นเมืองเหล่านั้นด้วย เช่น ในสมัยพระเจ้าบุเรงนองที่ "...พม่ามั่งทราห์ถือลูกคนชื่อว่า พ้าลาวัตดินรามาบังคับเมืองเชียงใหม่ เช่นนี้ พระยาลำพูนไปกินเชียงแสนก็มีวันนั้นแล"¹³ หรือในสมัยราชวงศ์มังรายที่ "...มั่งแรนร่ากินเมืองแลงป้อยมาแต่งเชียงใหม่ เดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ ถือผู้กินเมืองไร มากินเชียงราย เจ้าหน่อเมืองไปเป็นหวานเมืองน่าน..."¹⁴

ระบบการปกครองท้องถิ่นของพม่าในล้านนานั้น จะมีส่วนช่วยให้กลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นสร้างสมอำนาจในกลุ่มเมืองของตน จนทำให้กลายเป็นกลุ่มที่มีอำนาจ และสามารถเข้ามาท้าทายศูนย์กลางในล้านนาได้อยู่เสมอ ลักษณะ 2 ประการที่ทำให้กลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นกลายเป็นกลุ่มที่มีอำนาจสูงกว่าศูนย์กลางในล้านนา คือ ระบบความผูกพันทางเครือญาติ และความมีอิสระในการปกครองเมืองของตน

¹³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

ในสมัยราชวงศ์มังราย กลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นที่สำคัญๆ มีความผูกพันกับกษัตริย์ราชวงศ์มังรายในฐานะเครือญาติ เช่น เจ้าเมืองเชียงรายและเจ้าเมืองพร้าวในสมัยพระยามังรายที่ราชบุตรของพระยามังราย ดังที่มีระบุในหลักฐานว่า "...ขุนครามผู้กลางมีใจกว้างขวาง รู้รื้อทองอาษาแก่พ่อตน...ผู้นี้พ่อหื้อกินเมืองเชียงราย...ขุนเครือผู้น้องช้อย ผู้มีใจบ่งาม ผู้พ่อหื้อกินเมืองพร้าว..."¹⁵ หรือในกรณีพระยาแสนกับพระยาคำฟู ที่หลักฐานระบุว่า "...เมื่อนั้นเจ้าพระยาแสนก็แต่งตั้งลูกตน เจ้าท้าวคำฟูอยู่รักษาเมืองเชียงใหม่ ส่วนตนเจ้าไปส่งสะการเจ้าพระยาไชยสงครามพ่อตน ได้เดือนหนึ่งบริบูรณ์ ท้าวกก็เลยอยู่เสวยเมืองเชียงรายหันแล..."¹⁶

อย่างไรก็ตาม ในสมัยที่นำปกครองล้านนานั้น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างศูนย์กลางกับเมืองต่างๆ นั้น ดูเหมือนว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานให้เห็นเลย แต่เราจะพบลักษณะที่สำคัญของกลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่น คือ ความพยายามในการสืบทอดอำนาจการปกครองเมืองจากพ่อไปให้ลูก หรือจากพี่ไปให้น้อง เช่น ผู้ปกครองเมืองเชียงรายระหว่างปี พ.ศ. 2199-2247 ที่

สกราช 1018 ตัว (พ.ศ. 2199) เจ้าหลวงเมืองแพนอันเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในเมืองเชียงราย...เลี้ยงเช่นฟ้าเมืองแพนไปแล้ว...ในสกราช 1035 (พ.ศ. 2216) ท่านก็ทานสขหื้อเจ้าคอนไชยกินเมืองเชียงรายแทนพ่อ ถึงสกราช 1037 (พ.ศ. 2218) เลี้ยงเช่นเจ้าคอนไชยไปแล้ว เจ้าหน่อราชอันเป็นน้องก็เมือกราบพิทุล กระสัตตราเจ้า

¹⁵ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

กัทานเมืองเชียงรายหื้อเจ้าหน่อราย หื้อกินเมืองแทนพื๋วนั้นแล..."¹⁷

ผู้ปกครองเมืองเชียงแสนระหว่างปี พ.ศ. 2167-2243 ก็มีการสืบทอดตำแหน่งกันภายในตระกูลของเจ้าฟ้าหลวงทิพย์เนตร คือ

...๑๐๑๒ ตัวปีกคี่ พระเจ้าฟ้าหลวงทิพย์เนตรตนหน่อกินเมืองเชียงแสนได้ ๒๐ ปีก็จุติไปแล แล้วก็ยกเอาเจ้าฟ้าหน่อคำคนลูกเป็นเจ้าฟ้าหมวกคำ เสวยราชสมบัติในเชียงแสนหลวงต่อไปแล...เจ้าฟ้าหมวกคำกินเมืองมาได้ ๔ ปีแล้วก็อนิจกรรมไปในคักราชได้ ๑๐๑๗ ตัวปีดับเม็ดนี้ แล้วยกเอาพระแสนเมืองตนลูกขึ้นกินเมืองแทนก็ในปีเดียวกันนั้นแล"¹⁸

และการปกครองเมืองน่านระหว่างปี พ.ศ. 2191-2292 ถูกสืบทอดกันในกลุ่มของพระยาเมืองเชียงของสามพี่น้อง¹⁹

ในการปกครองและการสืบทอดอำนาจการปกครองของกลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นนี้ ส่วนใหญ่จะอาศัยอำนาจมาเข้ามารองรับ เช่น การปกครองของเจ้าหลวงเมืองแพน เจ้าเมืองเชียง-

¹⁷ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพื๋นังสา, หน้า 45.

¹⁸ ศิลปากร, กรม, "พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน," ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61, หน้า 189.

¹⁹ ศิลปากร, กรม, "พงศาวดารเมืองน่าน," ประชุมพงศาวดารภาคที่ 10, หน้า 436-437.

รายในปี พ.ศ. 2199²⁰ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้ปกครองในแต่ละครั้งของบรรดาเมืองเหล่านี้ ก็มักจะอ้างถึงการได้รับอำนาจจากพม่า เช่นที่ระบุไว้ในพงศาวดารเมืองน่านว่า "ปี ๑๐๒๓ มหาธรรมให้พระยาหอไจคน้องครองน่านแทน...ปี ๑๐๔๑ มหาธรรมให้พระเมืองราชคนน้องครองน่านแทน..."²¹

นอกจากการสืบทอดอำนาจจากพ่อไปยังลูก นี้ไปยังน้อง ตามที่กล่าวมาแล้ว ลักษณะความสัมพันธ์ทางเครือญาติยังปรากฏในรูปของการผูกขาดกลุ่มตระกูลในการปกครองเมืองอีกด้วย กล่าวคือ ในแต่ละเมืองนั้นผู้ปกครองและขุนนางในระดับสำคัญจะเป็นคนในตระกูลเดียวกัน ดังที่ระบุไว้ในตำนานเมืองเชียงแสนว่า

คักราชได้ ๑๐๔๔ ตัวพระเจ้าฟ้าเฉลิมเมืองเสวยเมืองมานานได้ ๑๔ ปี ก็อนิจจกรรมไปแล้ว ฟ้าส่งกุงโปชุกก็ไปเอาเจ้าฟ้าเมืองหลวงมากินเมืองเชียงแสนแทนแล้ว ก็แต่งตั้งเมืองลูกเจ้าฟ้าเฉลิมเมืองผู้พี่นั้น ให้เป็นเมวหงวนนาซ้ายแล้ว ก็แต่งตั้งให้ลมเสนผู้น้องนั้นเป็นเมวหงวนนาขวาแล้ว เมืองเชียงแสนที่นี้แห่งแล้งฟ้าฝนก็บ่ตกข้าวแพงนัก ลมเสนตน้องเป็นเจ้านันทาขวา หอนเมืองตนพี่เป็นเจ้านันทาซ้ายแล²²

²⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล ผู้ปริวรรต, หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและหนังสือ, หน้า 44.

²¹ ศิลปากร, กรม, "พงศาวดารเมืองน่าน," ประชุมพงศาวดารภาคที่ 10, หน้า 437.

²² ศิลปากร, กรม, "พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน," ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61, หน้า 191.

ในระบบการปกครองของราชวงศ์มังรายนั้น แต่ละเมืองมีเมืองบริวารของตนเองที่เรียกว่า "พินนา" แต่ละเมืองมีอำนาจเหนือพินนาของตน เช่นเมื่อพระยาแสนภูตรังสร้างเมืองเชียงแสนแล้วก็ระบุว่า "...ปักแคว้นเขตแดนเมืองเชียงแสนทั้งมวลมี ๓๒ พินนา..." รวมทั้งระบุว่า สิ่งของต่างๆ ในพินนาทั้งหมดนั้น ไม่ว่าจะเป็นผลผลิตหรือแรงงานจะตกอยู่ภายใต้อำนาจของเจ้าพินนาคือเชียงแสน²³ ในสมัยมาปกครอง ก็พบหลักฐานการกล่าวถึง การกำหนดพินนาของเมืองต่างๆ ไว้เช่นที่เคยมีมาในสมัยราชวงศ์มังราย ดังที่มีหลักฐานระบุพินนาของเมืองเชียงรายได้ว่า "...ที่นี้จักจาพินนาเมืองเชียงรายได้มี 32 พินนา..."²⁴

ในขณะที่ล้านนายังอยู่ในฐานะเมืองประเทศราชของมาในพุทธศตวรรษที่ 22 นั้น เชื่อว่า ผู้ปกครองท้องถิ่นในล้านนายังมีอำนาจทางการเมือง และเศรษฐกิจที่เป็นอิสระจากอำนาจการปกครองของผู้ปกครองที่เชียงใหม่ เนื่องจากการมีความสัมพันธ์แบบประเทศราช ยังไม่ทำให้ผู้ปกครองในแต่ละเมืองสูญเสียสิทธิอำนาจของตนแต่ประการใด ถ้าหากว่า ผู้ปกครองนั้นยังยอมอยู่ภายใต้อำนาจของศูนย์กลาง ด้วยเหตุนี้ ภายใต้อำนาจของกษัตริย์มาในพุทธศตวรรษที่ 22 ผู้ปกครองท้องถิ่นทั้งหลายจึงสามารถรักษาอำนาจด้านการศาล อำนาจการจัดเก็บผลประโยชน์ และอำนาจการควบคุมแรงงานให้ตกอยู่ในดุลยพินิจของตนได้อย่างเต็มที่ โดยที่ผู้ปกครองที่ศูนย์กลางไม่สามารถมาก้าวท้าวกับอำนาจต่างๆ เหล่านี้ได้ และอำนาจดังกล่าวก็เป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชแล้ว ที่อำนาจการปกครองในท้องถิ่นต่างๆ ได้ถูกแบ่งแยก

²³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

²⁴ สรัสวดี อ๋องสกุล ผู้ปริวรรต, หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์

ออกจากอำนาจการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายอย่างสิ้นเชิง ดังมีระบุไว้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

...ถัคนั้นเจ้าพระยาติโลกราชจึงว่าแก่หมื่นโลกันครว่า อวจุงมาอยู่เชียงใหม่กับกูเทอะ
 มั่นเมืองนครมีเท่าใดกูจักหื้อแก่อวแล หมื่นโลกว่าผิเจ้าเหนือหัวจักหื้อข้ามาอยู่เชียง-
 ใหม่แท้ ข้าจักขอพร ๔ อันผิเจ้าเหนือหัวหื้อข้า ข้าจึงมาอยู่บ้านเรือนเจ้าเหนือหัวแล
 เจ้าพระยาติโลกราชจึงว่าพรเรื่องใดอวก็เอาเทอะว่าอัน หมื่นโลกันครว่า พรสี่
 ประการนั้นดังนี้ อันหนึ่งว่าคนหอก คนเครื่อง คนแควรหากหนีฟุ้งภายนอกภายใน จักขอ
 ฟันผู้นั้นเสียหื้อเป็นถาอันหนึ่ง, สิ่งเมืองพร้อมกันตัดความแล้ว ปิ๋ยมาไหว้เจ้าเหนือหัวว่า
 บ่แล้ว ข้าจักขอฟันผู้นั้นเสียหื้อเป็นถาอันหนึ่ง, ผู้น้อยเกิดมีด้อยคำเรื่องใด บ่บอกกล่าวแก่
 กูข้า ปิ๋ยไปไหว้เจ้าเหนือหัว จักขอฟันผู้นั้นเสียอันหนึ่ง, คนส่วยคนส่วนเข้าขอหื้อไว้กับ
 เจ้าแคว้น สิ่งสินอากรอันเป็นส่วยเข้าเท่ารู้เอากับเจ้าแคว้น ข้าขอพรสี่อันนี้แล ว่าอัน^{๒๕}

ทั้งความผูกพันทางเครือญาติและความมีอิสระในการปกครองตนเองของกลุ่มผู้ปกครอง
 ท้องถิ่นดังที่กล่าวมาแล้วนั้น มีผลทำให้ผู้ปกครองในเขตพื้นที่นั้นๆ สร้างอำนาจของสายตระกูลได้
 อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การแสวงหาผลประโยชน์ต่างๆ ที่มีในเขตปกครองกระทำได้อย่างสะดวก
 กล่าวคือ การมีอิทธิพลในเมืองของตนทำให้ชาวเมืองต้องอาศัยเป็นที่พึ่งเพื่อคุ้มครองความปลอดภัย
 ซึ่งในบางครั้งก็ได้แก่การนำตัวเองเข้าสู่ความอุปถัมภ์ของคนในตระกูลนั้น คือ ผู้ปกครอง
 และทายาท และได้กลายเป็นฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจให้กับตระกูลดังกล่าวใน

^{๒๕} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

ภายหลัง

การขยายระบบอุปถัมภ์ภายในเมือง ส่งผลให้ผู้ปกครองมีความมั่นคงทางการเมืองและเศรษฐกิจมากขึ้น และในขณะเดียวกัน เชื่อว่า ระบบอุปถัมภ์ดังกล่าวได้สร้างปัญหาให้กับศูนย์กลางด้วย กล่าวคือ ศูนย์กลางไม่สามารถควบคุมชาวเมืองให้ยอมอยู่ภายใต้การปกครองจากศูนย์กลาง โดยพิจารณาได้จากการที่ศูนย์กลางอาจส่งผู้ปกครองคนอื่นๆ ที่ไม่ใช่ทายาทของผู้ปกครองคนเดิมมาปกครอง ซึ่งผู้ปกครองดังกล่าวก็ไม่สามารถปกครองเมืองเหล่านั้นได้นานนัก ดังกรณีเจ้าเมืองลำพูน ที่ถูกส่งไปปกครองเมืองเชียงแสนในสมัยพระเจ้าบุเรงนองแห่งราชวงศ์ต้องอยู่แต่อยู่ได้ไม่นานก็หนีกลับมาอยู่เมืองลำพูนดังเดิม²⁶ การที่เจ้าเมืองลำพูนหนีกลับมาอยู่เมืองลำพูนตามเดิมนั้นคงจะเป็นเพราะฐานอำนาจของเจ้าเมืองลำพูนมีอยู่มากในเมืองลำพูน ในขณะที่เมืองเชียงแสนก็คงมีกลุ่มอำนาจเดิมที่มีอิทธิพลอยู่²⁷ ทำให้เจ้าเมืองลำพูนไม่สามารถใช้อำนาจปกครองเมืองเชียงแสนได้อย่างเต็มที่ จึงหนีกลับไปอยู่เมืองลำพูนตามเดิม

อย่างไรก็ตาม มีความแตกต่างของอำนาจผู้ปกครองท้องถิ่นในล้านนาอยู่บ้างหลังการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารล้านนาให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการบริหารของพม่าในพุทธศตวรรษที่ 23

เมื่อล้านนาถูกเปลี่ยนแปลงฐานะจากเมืองประเทศราช มาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการ

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

²⁷ พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสนระบุว่า ก่อนหน้าที่เจ้าเมืองลำพูนจะมาปกครองที่เมืองเชียงแสน อำนาจการปกครองเมืองเชียงแสนได้ตกเป็นของคนในตระกูล "หมื่นจั่ว" ที่มีอำนาจปกครองมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 1948 ถึงแม้ว่าในบางช่วงเวลา เช่น ปี พ.ศ. 2040-2093 ทางเชียงใหม่จะส่งคนมาปกครองบ้าง แต่ในที่สุดแล้ว อำนาจการปกครองก็กลับมาเป็นของทายาท "หมื่นจั่ว" อีกครั้ง

บริหารของพม่า ทำให้อำนาจการปกครองของผู้ปกครองท้องถิ่นในล้านนาต้องขึ้นตรงกับราชสำนักพม่าด้วย ในฐานะขุนนางคนหนึ่ง เป็นผลให้อำนาจด้านการศาล และอำนาจด้านการจัดเก็บภาษีของผู้ปกครองท้องถิ่นลดลง เพราะในกรณีที่มติดีความร้ายแรงเกิดขึ้นในเขตพื้นที่ของตน ผู้ปกครองท้องถิ่นต้องส่งคดีดังกล่าวไปให้ขุนนางพม่าที่เชียงใหม่ หรือที่เชียงใหม่พิจารณาด้วย²⁸ ในขณะเดียวกัน การจัดเก็บผลประโยชน์ในเขตปกครองของผู้ปกครองแต่ละคน ยังต้องถูกควบคุมจากราชสำนักพม่าที่เข้ามามีส่วนแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในล้านนาด้วย²⁹ ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีของพม่าในล้านนาได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ 2

หน้าที่ของผู้ปกครองล้านนาต่อพม่า

เนื่องเป็นการแสดงถึงความจงรักภักดีต่อกษัตริย์พม่า บรรดาผู้ปกครองล้านนายังมีพันธะหน้าที่ของตนที่มีต่อกษัตริย์พม่าด้วย การปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวจะช่วยให้ผู้ปกครองท้องถิ่นเหล่านี้ครองอำนาจอยู่ได้ตลอดไปโดยที่กษัตริย์พม่าจะไม่เข้ามาเปลี่ยนแปลง และหน้าที่ของผู้ปกครองล้านนาที่สำคัญ ได้แก่ การเรียกเกณฑ์แรงงาน และการส่งส่วยให้แก่พม่า

การเรียกเกณฑ์แรงงาน

ตามปกติ ผู้ปกครองล้านนาจะเรียกเกณฑ์แรงงานตามรัชกษัตริย์พม่ามีพระบรมราชโอง-

²⁸ Daw Mya Sein, The Administration of Burma, p. 66. และ

Than Tun, Professor, The Royal Order of Burma, A.D. 1598-

1885 ; Part I, A.D. 1598-1848, p. 117.

²⁹ Ibid., p. 117 ได้ระบุว่า ให้มีการนำค่าธรรมเนียมและค่าปรับจากการพิจารณาคดีความส่งพระคลังด้วยส่วนหนึ่ง

การลงมา โดยทั่วไปจะเป็นการเรียกเกณฑ์แรงงานเพื่อใช้ในการสงคราม และผู้ปกครองพื้นเมืองไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองในเขตศูนย์กลาง หรือท้องถิ่น จะต้องเป็นผู้นำแรงงานของตนมาร่วมกับทัพพม่าด้วยตนเองเสมอ ไม่ว่าผู้ปกครองพื้นเมืองเหล่านั้นจะอยู่ในฐานะเจ้าประเทศราช เช่น ในสมัยพระเจ้าบุเรงนองที่มีพระบรมราชโองการให้พระเมกุฏิ กษัตริย์เชียงใหม่เตรียมเรือรบเพื่อใช้ในการรุกรานอยุธยาเมื่อปี พ.ศ. 2107 และให้กษัตริย์เชียงใหม่คุมทัพพม่าด้วย³⁰ หรือในสมัยพระเจ้านันทบุเรง ที่บรรดาเจ้าเมืองเชียงแสน เจ้าเมืองพะเยา เจ้าเมืองเชียงราย ได้นำทัพของแต่ละเมืองมาสมทบกับทัพเชียงใหม่ เพื่อร่วมกับทัพของพระมหาอุปราชของพม่าในการโจมตีอยุธยา³¹ หรือในสมัยราชวงศ์ของยานที่ผู้ปกครองในล้านนาอยู่ในฐานะขุนนางของพม่าแล้ว เช่น การเกณฑ์ทัพล้านนามาสมทบกับทัพพม่าเมื่อคราวจะรุกรานกรุงธนบุรีในปี พ.ศ. 2316-2317 โดยแม่ทัพพม่าได้สั่งให้พระยาจำบ้าน เมืองเชียงใหม่ และพระยาภาวไลย เมืองลำปางนำแรงงานของตนที่เกณฑ์มาเป็นทัพหน้าให้แก่กองทัพพม่า³²

การปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวนี้จะต้องกระทำให้ครบถ้วนทุกอย่าง หากว่าผู้ปกครองล้านนาส่งแต่กำลังคนมา และไม่ยอมคุมทัพเหล่านั้นมาด้วยตนเอง จะเป็นการแสดงถึงความกระด้างกระเดื่องต่อกษัตริย์พม่า ซึ่งจะมีผลให้กษัตริย์พม่าปลดผู้ปกครองผู้นั้นออกจากตำแหน่งการปกครอง เช่นที่พระเจ้าบุเรงนองปลดพระเมกุฏิออกจากตำแหน่งกษัตริย์เชียงใหม่ เมื่อพระเมกุฏิไม่ยอมนำ

³⁰ "Relationship With Burma--Part 1," The Siam Society, p. 24.

³¹ ศิลปากร, กรม, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับความสมเด็จพระพนรัตน์, หน้า 183-191.

³² "Relationship With Burma--Part 2," The Siam Society, p. 76-

ทัพเชียงใหม่มาร่วมกับทัพพม่าในคราวโจมตีอยุธยาในปี พ.ศ. 2107³³ หรือการที่แม่ทัพพม่าคือ เนเมียวสีหบดี ปฏิเสธคำขอร้องจากผู้ปกครองชาวพม่าที่เชียงใหม่ ที่ให้แม่ทัพพม่าส่งตัวพระยา-
บ้าน และพระยาภาวโณ ซึ่งมีข้อวิวาทกับผู้ปกครองชาวพม่ามาทำการลงโทษ เนื่องจากแม่ทัพพม่า
อ้างว่าผู้ปกครองพื้นเมืองทั้งสองต้องคุมแรงงานของตน เข้าร่วมกับทัพพม่า³⁴

การส่งส่วยให้แกพม่า

ในยุคสมัยที่ผู้ปกครองพื้นเมืองในล้านนายังมีฐานะเป็นเจ้าประเทศราชของกษัตริย์ราช-
วงศ์ตองอูอยู่นั้น การส่งส่วยจะอยู่ในรูปการถวายบรรณาการให้แก่กษัตริย์พม่าตามปริมาณ และ
จำนวนครั้งที่มีการกำหนดเอาไว้อย่างตายตัว เช่น กษัตริย์เชียงใหม่หลังตกอยู่ในอำนาจของพม่า
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2101 แล้ว ต้องถวายบรรณาการให้แก่กษัตริย์กษัตริย์พม่าปีละครั้ง ที่ประกอบด้วย
ช้าง 10 เชือก ชะมดเซ็ด อำพัน ผ้าไหม ฯลฯ³⁵ แต่เมื่อระบบการบริหารล้านนาถูกผนวก
เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับระบบการบริหารของพม่าในสมัยราชวงศ์มังรายแล้วนั้น การส่ง
เครื่องราชบรรณาการเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความจงรักภักดีต่อกษัตริย์พม่านั้น ได้ถูกยกเลิกไปโดย
สิ้นเชิง เพราะผู้ปกครองล้านนาไม่ได้อยู่ในสถานะเจ้าประเทศราชของพม่าอีกต่อไปแล้ว แต่
พวกเขาถูกกลดสถานะให้เป็นเพียงขุนนางคนหนึ่งตามระบบการบริหารของพม่าในช่วงเวลานั้น
และต้องมีหน้าที่ส่งส่วยเพื่อเลี้ยงดูราชสำนักตามที่ถูกระบุไว้ กล่าวคือ ผู้ปกครองล้านนาได้

³³ "Relationship With Burma--Part 1," The Siam Society, p. 33-

39.

³⁴ "Relationship With Burma--Part 2," The Siam Society, p. 76-

77.

³⁵ "Relationship With Burma--Part 1," The Siam Society, p. 18.

กลายเป็นกลไกหนึ่งของราชสำนักพม่าที่มีหน้าที่ล่อลวงดูแลความเรียบร้อยภายในราชอาณาจักร ตลอดจนมีหน้าที่พิทักษ์และปกป้องผลประโยชน์ของแผ่นดินแทนกษัตริย์พม่า และโดยนัยนี้ กษัตริย์พม่าจึงกลายเป็นเจ้าของแผ่นดินล้านนาด้วย พร้อมกันนั้นยังมีสิทธิอำนาจเรียกร้องเอาผลผลิตที่อยู่ในราชอาณาจักรของตนได้ตลอดเวลาในฐานะเจ้าของแผ่นดิน เพราะตัวราชสำนักเองไม่มีความสามารถที่จะผลิตปัจจัยต่างๆ เพื่อสนองตอบต่อความต้องการด้านใดด้านหนึ่งได้อย่างเพียงพอ จึงจำเป็นต้องพึ่งพาการเลี้ยงดูจากผู้อื่น ซึ่งก็ได้แก่ ชนชั้นผู้ปกครองทั้งหลายที่ต้องยอมสละแรงงาน และผลิตผลส่วนหนึ่งให้แก่ราชสำนักเพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้รับความคุ้มครองดูแล

ด้วยเหตุนี้ ภาระหน้าที่การจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งหลายของราชสำนัก จึงกลายเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของผู้ปกครองเมือง หรือหมู่บ้าน ที่ต้องจัดหาผลิตผลพื้นเมืองส่งให้แก่ราชสำนักไว้ใช้สอยตามต้องการ และภาระหน้าที่ที่กล่าวมานี้ ผู้ปกครองล้านนาในฐานะผู้ปกครองท้องถิ่นหนึ่งของราชอาณาจักรพม่าก็ต้องถือเป็นหน้าที่ของตนที่จะต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับผู้ปกครองคนอื่นๆ ของพม่าด้วย ดังมีพระบรมราชโองการที่ประกาศในปี พ.ศ. 2235 ที่ระบุให้ผู้ปกครองท้องถิ่น รวมทั้งผู้ปกครองในล้านนา จัดหาผ้าฝ้าย ถ่าน หนังสัตว์ ยาง ฯลฯ ในปริมาณที่พอเหมาะจัดส่งให้แก่ราชสำนักพม่า³⁶

การแข่งขันอำนาจระหว่างผู้ปกครองท้องถิ่น

การแข่งขันอำนาจระหว่างผู้ปกครองท้องถิ่นในล้านนา เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ทั้งนี้เพราะจากสภาพภูมิประเทศที่แบ่งแยกเมืองต่างๆ ออกจากกันอย่างสิ้นเชิง ทำให้การควบคุมเมืองต่างๆ ด้วยกำลังแต่เพียงอย่างเดียวกระทำได้ยาก

³⁶ Than Tun, Professor, The Royal Order of Burma, A.D. 1598-

1885 ; Part II, A.D. 1649-1750, p. 66.

ฉะนั้น ตลอดเวลาที่ราชวงศ์มังรายมีอำนาจอยู่ในล้านนา จึงพยายามทุกวิถีทางที่จะสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับศูนย์กลาง แต่กระนั้นก็ตาม ยังปรากฏหลักฐานของการแย่งชิงอำนาจระหว่างเมืองต่างๆ กับศูนย์กลางเสมอ ซึ่งอาจถือได้ว่า ลักษณะดังกล่าวนี้กลายเป็นจุดอ่อนที่สำคัญที่กัดเซาะความมั่นคงของราชวงศ์มังรายเสมอมา

เมื่อพม่าเข้ามาปกครองล้านนา พม่าก็ต้องประสบปัญหาการควบคุมเจ้าเมืองต่างๆ ที่มีอยู่ในล้านนาด้วยเช่นกัน อันเนื่องมาจากอุปสรรคทางภูมิประเทศภายในล้านนา รวมทั้งพม่าเองก็มีปัญหาภายในของตนเช่นกันตามที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ที่สำคัญคือ ระบบการปกครองของพม่าในล้านนาก็ไม่ได้เป็นการควบคุม หรือสร้างความอ่อนแอให้กับผู้ปกครองท้องถิ่นแต่อย่างใด ในทางตรงข้ามกับลักษณะการปกครองล้านนา กลับเป็นระบบที่สร้างความอ่อนแอให้กับผู้ปกครองที่เชียงใหม่ หรือที่เชียงใหม่ โดยการสลับผลัดเปลี่ยนตัวผู้ปกครองในเมืองสำคัญเหล่านี้เสมอ ในขณะที่ผู้ปกครองท้องถิ่นกลับมีความเข้มแข็งมากขึ้น เพราะผู้ปกครองท้องถิ่นจะมีโอกาสในการครองอำนาจได้นานกว่า จนทำให้ผู้ปกครองท้องถิ่นทำการสะสมอำนาจให้เข้มแข็งขึ้น

ในขณะที่กษัตริย์พม่าให้ความสำคัญกับการปกครองเมืองเชียงใหม่ และเมืองเชียงใหม่อย่างใกล้ชิด โดยการส่งเชื้อพระวงศ์ หรือขุนนางมาปกครองโดยตรงนั้น ด้านผู้ปกครองท้องถิ่น ที่แม้จะถูกลดอำนาจการรวบรวมผลประโยชน์ และถูกลดอำนาจการศาลลงในสมัยที่ระบบการบริหารล้านนาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการบริหารพม่าในพุทธศตวรรษที่ 23 แล้วก็ตาม แต่เชื่อว่า อิทธิพลอำนาจของผู้ปกครองท้องถิ่นที่มีต่อคนในพื้นที่ยังคงเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ เพราะผู้ปกครองท้องถิ่นยังเป็นผู้เดียวที่ยังมีอำนาจในการปกครองท้องถิ่นอื่นๆ อยู่ แม้ว่าอำนาจบางอย่างจะถูกแทรกแซงโดยศูนย์กลาง

การปล่อยให้ผู้ปกครองท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่หนึ่งๆ แต่ลำพังจึงเท่ากับปล่อยให้ผู้ปกครองท้องถิ่นสามารถสะสมอิทธิพลขึ้นในเขตพื้นที่รับผิดชอบได้ และเป็นโอกาสให้ผู้ปกครองท้องถิ่นสามารถใช้อิทธิพลรวบรวมแรงงานขึ้นทำลายศูนย์กลางได้ตลอดเวลา

ด้วยเหตุนี้เอง ตลอดระยะเวลาที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่ากว่า 200 ปีนั้น ราช-
สำนักพม่าจึงต้องเผชิญปัญหาการกบฏในล้านนาเสมอ โดยเฉพาะในช่วงที่ล้านนาอยู่ในฐานะประ-
เทศราชของพม่าในพุทธศตวรรษที่ 22

ในสมัยที่ราชวงศ์ตองอูมีอิทธิพลอยู่ในล้านนา การท้าทายอำนาจศูนย์กลางจากผู้ปกครองท้องถิ่นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ แม้ในยามที่ศูนย์กลางที่พม่าจะมีความเข้มแข็งอยู่ก็ตาม เช่น ในปี พ.ศ. 2101 ในล้านนาเกิดกบฏผู้ปกครองเมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองลำปาง เมืองน่าน หรือในปี พ.ศ. 2107 ล้านนาก็เป็นกบฏต่อพม่าภายใต้การนำของพระเมกุฏิ เจ้าเมืองเชียงใหม่ แต่การกบฏเหล่านี้ก็ถูกปราบลงได้อย่างรวดเร็ว หลังราชวงศ์ตองอูหมดอำนาจลงในล้านนา บรรดาผู้ปกครองท้องถิ่นในล้านนาก็เริ่มสะสมอำนาจแข่งขันกันเอง เช่น เจ้าเมืองน่านยกทัพรุกรานเชียงใหม่หลายครั้งระหว่างปี พ.ศ. 2140-2147 หรือการที่เมืองลำปางยกทัพรุกรานเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2157 หรือการที่เมืองเชียงใหม่กับเมืองลำปางยกทัพรุกรานเมืองเชียงแสนในปี พ.ศ. 2171

แม้กระทั่งในสมัยที่ล้านนาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการบริหารของพม่าในพุทธศตวรรษที่ 23 ที่อำนาจการศาล และอำนาจการจัดเก็บภาษีของผู้ปกครองท้องถิ่นถูกจำกัดลงแล้ว แต่เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศภายในล้านนาที่เต็มไปด้วยแนวเทือกเขาขวางกั้นไม่ให้เกิดติดต่อระหว่างเขตที่ราบลุ่มต่างๆ ในล้านนาเป็นไปได้อย่างสะดวก จึงทำให้การสะสมอำนาจของผู้ปกครองท้องถิ่นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ที่ห่างไกลจากการควบคุมของผู้ปกครองที่เชียงใหม่ หรือผู้ปกครองที่เชียงแสน ซึ่งบริเวณดังกล่าวได้แก่ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน ที่ยังคงปรากฏว่ามีการกบฏท้าทายอำนาจพม่าในปี พ.ศ. 2246 โดยเจ้าเมืองน่าน³⁷

³⁷ ศิลปากร, กรม, "พงศาวดารเมืองน่าน," ประชุมพงศาวดารภาคที่ 10 ในประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 4, หน้า 437-438.

เมื่ออำนาจของกษัตริย์ราชวงศ์ยองยานเสื่อมลงในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 บรรดาผู้ปกครองในล้านนาที่สร้างสมอำนาจของตนไว้แล้ว จึงเริ่มดำเนินการขยายอำนาจรุกรานเมืองอื่นๆ ในล้านนาค้นที คังกรณิของเจ้าเมืองล้าพูนที่ส่งกองทัพรุกรานเมืองล้าปาง และเมืองเชียงแสนในช่วงที่ล้านนาเป็นอิสระจากอำนาจของกษัตริย์ราชวงศ์ยองยาน

ฉะนั้น การสะสมอำนาจระหว่างผู้ปกครองท้องถิ่นในล้านนาไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะการปกครองรูปแบบใดก็ตาม จึงยังเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ และพร้อมที่จะใช้อำนาจของตนต่อต้านอำนาจศูนย์กลาง หรือแข่งขันกันเอง แต่ในที่นี้ ดูเหมือนว่า การสะสมอำนาจของผู้ปกครองท้องถิ่นในล้านนา เป็นไปเพื่อการแข่งขันอำนาจกันเองมากกว่าที่จะต่อต้านอำนาจมาที่ศูนย์กลาง เพราะการต่อสู้ของผู้ปกครองท้องถิ่นในล้านนาระหว่างปี พ.ศ. 2101-2317 ตามที่กล่าวมาข้างต้น จะพบว่า ส่วนใหญ่เป็นการต่อสู้ในช่วงที่ล้านนาเป็นอิสระจากอำนาจมาแล้ว เช่นการต่อสู้ระหว่างเมืองน่านกับเมืองเชียงใหม่ในช่วงปี พ.ศ. 2140-2147 หรือการต่อสู้ระหว่างเมืองล้าปางกับเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2157 หรือการรุกรานเมืองล้าปางกับเมืองเชียงแสนของเมืองล้าพูนในปลายพุทธศตวรรษที่ 23

การแข่งขันอำนาจกันระหว่างผู้ปกครองในล้านนาข้างต้นเป็นไปเพื่อการเพิ่มพูนผลประโยชน์ของตัวเองเป็นสำคัญ เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากว่า ความแตกต่างทางลักษณะภูมิประเทศในล้านนาได้ทำให้ผู้ปกครองในแต่ละพื้นที่มีผลประโยชน์ไม่เท่าเทียมกัน ผู้ปกครองในเมืองที่มีความสำคัญทางการค้า ย่อมมีโอกาสเพิ่มพูนความมั่งคั่งของตนได้มากกว่าผู้ปกครองในเมืองที่มีผลประโยชน์ส่วนใหญ่มาจากการเกษตร จากความเหลื่อมล้ำของผลประโยชน์ดังกล่าว ได้ทำให้ผู้ปกครองในล้านนาพยายามที่จะครอบครองเมืองที่มีความเจริญการค้าให้ได้นับตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย และบรรดาเมืองที่มีความสำคัญทางการค้าในล้านนานั้น พบว่า เมืองเชียงใหม่ และเมืองเชียงแสน ต่างก็มีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้ามากที่สุดในช่วงเวลาต่างๆ กัน จนทำให้กลายเป็นเมืองที่ผู้ปกครองในเขตตอนบนหลายคนพยายามใช้กำลังเข้ารุกรานเพื่อเป็นเจ้าของผลประโยชน์

โยชนที่มีอยู่ในเมืองทั้งสองดังกล่าวนี้

ตัวอย่างการแข่งขันอำนาจกันเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ได้แก่ กรณีขุนนางผู้ใหญ่เมืองเชียงใหม่ให้ความร่วมมือกับผู้ปกครองเมืองลำปาง ทำการโค่นล้มอำนาจของกษัตริย์เชียงใหม่ลงในปี พ.ศ. 2157 เพราะหลังการสวรรคตของพระเจ้ามังนรธาช่อ เชื้อพระวงศ์นม้าผู้ปกครองเชียงใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 2123-2150 ราชบุตรของพระองค์ที่ปกครองเมืองฝางได้เสด็จขึ้นครองราชย์ที่เชียงใหม่ต่อ แต่การใช้อำนาจปกครองของกษัตริย์พระองค์ใหม่กลับสร้างความไม่พอใจให้แก่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของเชียงใหม่ คือ "แสนหลวง" เพราะในรัชสมัยดังกล่าวกษัตริย์เชียงใหม่ได้ลดอำนาจของ "แสนหลวง" ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของเชียงใหม่ลง พร้อมกับสนับสนุนให้ "สามล้าน" มีอำนาจขึ้นแทน ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวได้ถูกพรรณนาเป็นร้อยแก้วไว้ในโคลงล้านนาโบราณว่า

พระยาแสนหลวงนี้ลุ่ม	ราชา
เป็นมหาเสนา	โคตเคล้า
ครองเมืองแต่เมินมา	วีรุต รอยเออย
ปะไปความคนเก่า	ลวงล้ำาเวณี ๔

แต่งสามล้านให้ย่ำ	พระยาแสน
ฉัดฉกโบราณแดน	วีตรู
เจ็บใจท่านคุณควน	ยสยอบ อายเออย
ถักอยู่เรือนครุครุ	หมี่ต่านเขกเสียง ๕ ^{๖๖}

^{๖๖}สิงขะ วรรณลัย ปวีรรัต, โคลงเรื่องมังทรารบเชียงใหม่, หน้า 18.

และจากปัญหาดังกล่าวนี้เอง ที่ทำให้ "แสนหลวง" ชักนำให้ทัพจากลำปางรุกรานเมืองเชียงใหม่ และปลดกษัตริย์ออกจากราชบัลลังก์ และแต่งตั้งให้เจ้าเมืองลำปาง ซึ่งก็คือราชบุตรอีกองค์หนึ่งของพระเจ้ามังนรธาเชื้อเสด็จขึ้นครองราชย์ที่เชียงใหม่ต่อไป^{๓๙}

ความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองในเมืองเชียงใหม่ที่เกิดขึ้น อาจกล่าวได้อีกแง่หนึ่งว่า เป็นความขัดแย้งเกี่ยวกับการแบ่งปันผลประโยชน์ที่มีอยู่ในเมืองเชียงใหม่ เพราะหลังจากที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพระเจ้าบุเรงนองแห่งราชวงศ์ทองภูมิ กษัตริย์พม่าก็ยังสนับสนุนให้เมืองเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางการค้าตอนบนเหมือนเดิม และเนื่องจากค่าธรรมเนียมนการค้าที่เรียกเก็บจากการนำสินค้าผ่านเข้า-ออกเมืองเชียงใหม่ที่ได้มีการแบ่งปันกันในหมู่ราชสำนักมาอย่างน้อยก็ในสมัยพระเมืองแก้วแล้วนั้น พบว่าการแบ่งปันส่วนให้มูลนายแต่ละคนจะมากน้อยอย่างไรนั้นให้ขึ้นอยู่กับฐานะของแต่ละคนด้วย^{๔๐} ฉะนั้นในสมัยที่เชียงใหม่มีการเปลี่ยนราชวงศ์ผู้ปกครองจากราชวงศ์มังรายมาเป็นราชวงศ์พม่านั้น ขุนนางที่อยู่ในตำแหน่งสูงสุด ที่ได้แก่ "แสนหลวง" จึงควรที่จะได้รับส่วนแบ่งรายได้มากกว่าขุนนางคนอื่นๆ ด้วย นอกจากนี้ ด้วยฐานะตำแหน่งที่มีอยู่ "แสนหลวง" จึงควรที่จะได้รับการแบ่งปันภาษีที่เรียกเก็บได้ในจำนวนที่มากพอที่จะทำให้มีส่วนเหลือไว้เพื่อการค้าแลกเปลี่ยนเช่นกัน ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงอำนาจของ "แสนหลวง" ไม่เพียงแต่จะทำให้การใช้อำนาจของขุนนางผู้นี้จำกัดลง แต่ยังทำให้รายได้ของขุนนางผู้นี้ลดลงไปด้วย

การแก่งแย่งผลประโยชน์ในเมืองเชียงใหม่ ไม่ได้เกิดขึ้นแต่ในเฉพาะกลุ่มผู้ปกครองในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงเท่านั้น เจ้าเมืองน่านเป็นผู้ปกครองอีกคนหนึ่งที่มีความพยายามจะยึดครองเมืองเชียงใหม่ให้ได้นับตั้งแต่กษัตริย์พม่าที่หงสาวดีไม่มีอิทธิพลเหนือล้านนาแล้ว เจ้าเมืองน่าน

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า 19-22.

^{๔๐} ประเสริฐ ภู นคร, คร., มังรายศาสตร์ ฉบับนอทอง, หน้า 65.

พยายามที่จะโค่นล้มอำนาจการปกครองของกษัตริย์เชื้อสายพม่าที่เชียงใหม่อยู่หลายครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2140-2146 แต่ทุกครั้งก็ต้องประสบความล้มเหลว จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2157 เจ้าเมืองน่านได้ถือโอกาสร่วมมือกับกองทัพพม่าของพระเจ้าอนอศเพทลุนทำการรุกรานเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จ⁴¹ และโดยการพระราชทานจากกษัตริย์พม่า เจ้าเมืองน่านก็ได้กลายเป็นผู้ปกครองเชียงใหม่ต่อไป

ถ้าหากจะพิจารณาสภาพของเมืองเชียงใหม่ในเวลานั้นเชื่อว่า ลำพังแต่รายได้อันเกิดจากการเก็บภาษีจากคนในท้องถิ่นคงไม่ทำให้เจ้าเมืองน่านยินยอมมาดำรงตำแหน่งที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งในเวลานั้นมีจำนวนประชากรลดลงไปมากอันเนื่องมาจากการถูกกองทัพพม่ากวาดต้อนกลับไปพม่า จนกระทั่งเจ้าเมืองน่านต้องอพยพคนจากเมืองน่านมาตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงใหม่ด้วยส่วนหนึ่ง แต่ผลประโยชน์ที่เจ้าเมืองน่านคาดว่าจะได้รับจากเมืองเชียงใหม่ ก็ได้แก่ ผลประโยชน์จากการค้าแลกเปลี่ยนที่ยังคงมีอยู่ในเมืองเชียงใหม่ และเชื่อว่าคงเป็นจำนวนรายได้ที่มากพอเนื่องจากปริมาณการค้าที่เมืองเชียงใหม่ยังคงมีการขายตัวอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะหลังการเข้ามาสำรวจของพ่อค้าชาวอังกฤษในปี พ.ศ. 2160 ที่พ่อค้าชาวตะวันตกพบว่า

...การค้าจะมีกำไรมากขึ้น ถ้ามีการเริ่มติดต่อค้าขายกับเชียงใหม่ขึ้น ข้าพเจ้าเข้าใจ

ว่าจะเป็นแหล่งที่ซื้อสินค้าประเภทผ้าจากที่นี่เป็นอันมาก เราอาจจะได้กำไรตั้งแต่ 6-7

เท่าเป็นอย่างน้อย นอกจากนี้เรายังอาจได้รับผลประโยชน์ตอบแทนในการกว้านหาซื้อ

สินค้าที่กำลังอยู่ในความต้องการของคนในแถบฝั่งโคโรมันเดล ซึ่งมีอยู่มากมายในเมือง

เชียงใหม่ มีอาทิ ทองคำ เพชรพลอย และอัญมณีอันมีค่าอื่นๆ รวมทั้งเบนจามิน ครั่ง

⁴¹ "Relationship With Burma--Part 1," The Siam Society, p. 162.

และหนังกวาง ซึ่งมีราคาถูกลงมาก...⁴²

อย่างไรก็ตาม ความเป็นศูนย์กลางทางการค้าของเมืองเชียงใหม่ได้ซบเซาลงไปเมื่อพ่อค้าชาวตะวันตกลดความสนใจที่จะติดต่อกับภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 23 นี้เอง โดยเริ่มจากเมืองท่ามอญของพม่า เมื่อเริ่มตกอยู่ภายใต้การควบคุมของชาวโปรตุเกส คือ นายเดอ บริติ ที่ต้องการให้เมืองท่ามอญกลายเป็นเขตการปกครองหนึ่งของอุปราชที่เมืองกัว จากความตั้งใจของนาย เดอ บริติ ทำให้บรรดาชาวตะวันตกชาติอื่นๆ เช่น ฮอลันดา อังกฤษไม่ให้ความสนใจที่จะมาตั้งสถานการค้าที่เมืองท่ามอญ กระทั่งปี พ.ศ. 2158 ที่พระเจ้าอนอกเพทลุนแห่งราชวงศ์ยองยานสามารถยึดครองเมืองท่ามอญได้แล้ว พ่อค้าฮอลันดา และพ่อค้าชาวอังกฤษก็ยังคงริบหรี่ที่จะตั้งสถานการค้าของตนอยู่ จนถึงปี พ.ศ. 2178 และปี พ.ศ. 2190 ตามลำดับ ที่สถานการค้าของชาวฮอลันดา และชาวอังกฤษจึงถูกตั้งขึ้นที่ลิเลียม⁴³ อย่างไรก็ตาม สถานการค้าของพ่อค้าชาวยุโรปทั้งสองก็ถูกยกเลิกไปภายในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 23

ในขณะที่เมืองท่าอยุธยา ซึ่งกษัตริย์ทรงให้การสนับสนุนการค้าให้ทะเลเป็นอย่างมาก นั้น เมื่อถึงรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2172-2199) กษัตริย์อยุธยาได้ทรงใช้อำนาจแสวงหาผลประโยชน์จากการค้าจนสร้างความไม่พอใจให้แก่พ่อค้าชาวตะวันตกที่เข้ามาติดต่อกับกษัตริย์อยุธยาทรงให้มีการผูกขาดสินค้ามากขึ้น จนทำให้การซื้อขายสินค้าในอยุธยาของพ่อค้า

⁴²ไฟโรจน์ เกษมณีกิจ แปล, บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2512), หน้า 101.

⁴³Frank N. Trager, Burma From Kingdom to Republic (London : Pall Mall Press, 1966), p. 12.

ชาวยุโรปมีกำไรน้อย ประกอบกับการทำสัญญาให้ชาวฮอลันดาเป็นชาติเดียวที่มีสิทธิในการซื้อหา
หนังสือไว้ในอยุธยาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2177 จึงทำให้พ่อค้าชาวยุโรปอื่นๆ เช่น อังกฤษ ไม่มีผลกำไร
เท่าที่ควรจากการค้ากับอยุธยา และความกดดันทางการค้าที่พ่อค้าชาวยุโรปได้รับจากราช
สำนักอยุธยาได้เพิ่มขึ้นอีกในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199-2231) เพราะในรัช-
สมัยนี้ กษัตริย์อยุธยาแทบจะผูกขาดการซื้อขายสินค้าไว้เกือบทุกชนิด ขณะเดียวกันขุนนางฝรั่งใน
ราชสำนักอยุธยา คือ ฟอลคอน ได้เอารัดเอาเปรียบพ่อค้าสำเภาอย่างหนัก จนทำให้พ่อค้าชาว
ยุโรปลดการติดต่อการค้ากับอยุธยาลงไปมาก⁴⁴

อย่างไรก็ตาม การลดความสัมพันธ์ทางการค้ากับเมืองท่าภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจไม่ได้เกิดจากปัญหาที่พ่อค้าชาวตะวันตกต้องเผชิญกับการแสวงหาผลประโยชน์จากผู้ปกครองเมืองท่าแต่ฝ่ายเดียว หากเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในชนิดสินค้าที่พ่อค้าชาวยุโรปต้องการด้วย ในครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 22 สินค้าที่ทำกำไรให้กับพ่อค้าชาวยุโรป ได้แก่ พริกไทย ขา กาแฟ แทนสินค้าของป่าจำพวกเครื่องหอมต่างๆ สำหรับตลาดที่ยุโรป และสินค้าเหล่านี้เป็นสินค้าที่พ่อค้าชาวยุโรปสามารถหาได้จากอาณาเขตของตนที่บริเวณหมู่เกาะอินโด-มาเลเซีย ซึ่งเป็นบริเวณที่ชาวฮอลันดา และชาวอังกฤษสามารถเรียกร้องจำนวนผลิตผลพืชไร่เหล่านี้จากชาวพื้นเมืองได้ตามราคาที่กำหนดขึ้นเอง⁴⁵ ในขณะเดียวกัน การค้าระหว่างอยุธยากับจีนได้

⁴⁴ ลันต์ ต. โกมลบุตร แปล, จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510), หน้า 501-502.

⁴⁵ จอห์น แบสตันและแอรี เจ. เบ็นดา, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่ : ลัทธิชาตินิยม ลัทธิอาณานิคม และการสลายตัวของลัทธิอาณานิคม, ชินจิตต์ อำโน-พรรณและภรณ์ กาญจนนัฐติ แปล (กรุงเทพ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2521), หน้า 61-63.

ซบเขาลงไปยังในปลายพุทธศตวรรษที่ 22 เมื่อจีนกำลังมีการผลัดเปลี่ยนราชวงศ์ผู้ปกครองจากราชวงศ์หมิงมาเป็นราชวงศ์ชิง และการค้าถูกฟื้นฟูขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2195

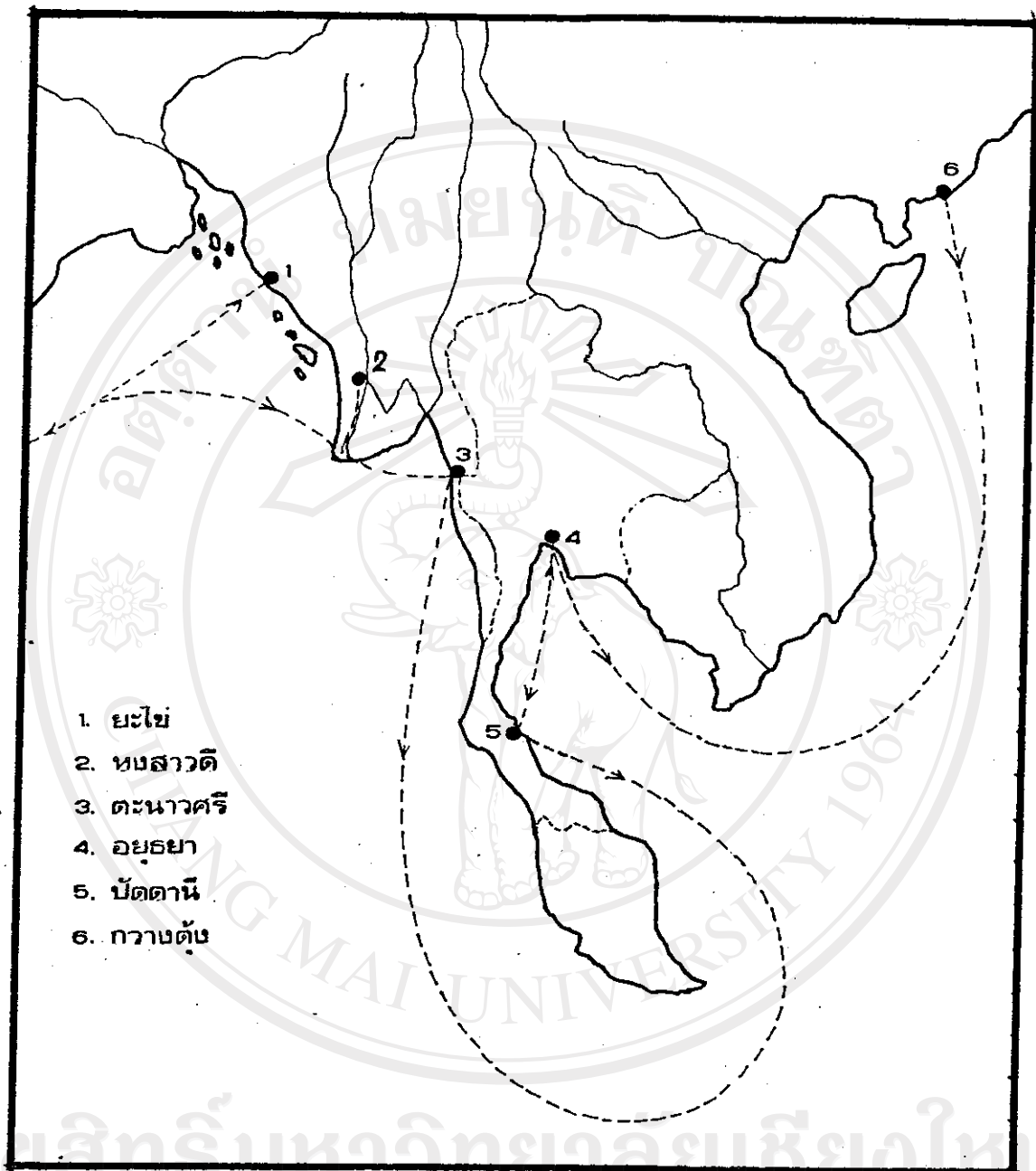
การชะงักงันทางการค้าระหว่างอยุธยากับจีนยังคงเกิดขึ้นอีกหลายครั้ง เช่น หลังการสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์ และในระหว่างปี พ.ศ. 2255-2264 อันเนื่องมาจากความเข้มงวดทางการค้าของจักรพรรดิจีนที่พยายามป้องกันไม่ให้มีการลักลอบนำไม้เนื้อแข็งออกจากจีน และลงโทษชาวจีนที่ลักลอบไปสมคบกับพวกโจรกบฏที่ซ่อนอยู่ในแถบลุ่มตอน และปัตตาเวีย⁴⁶

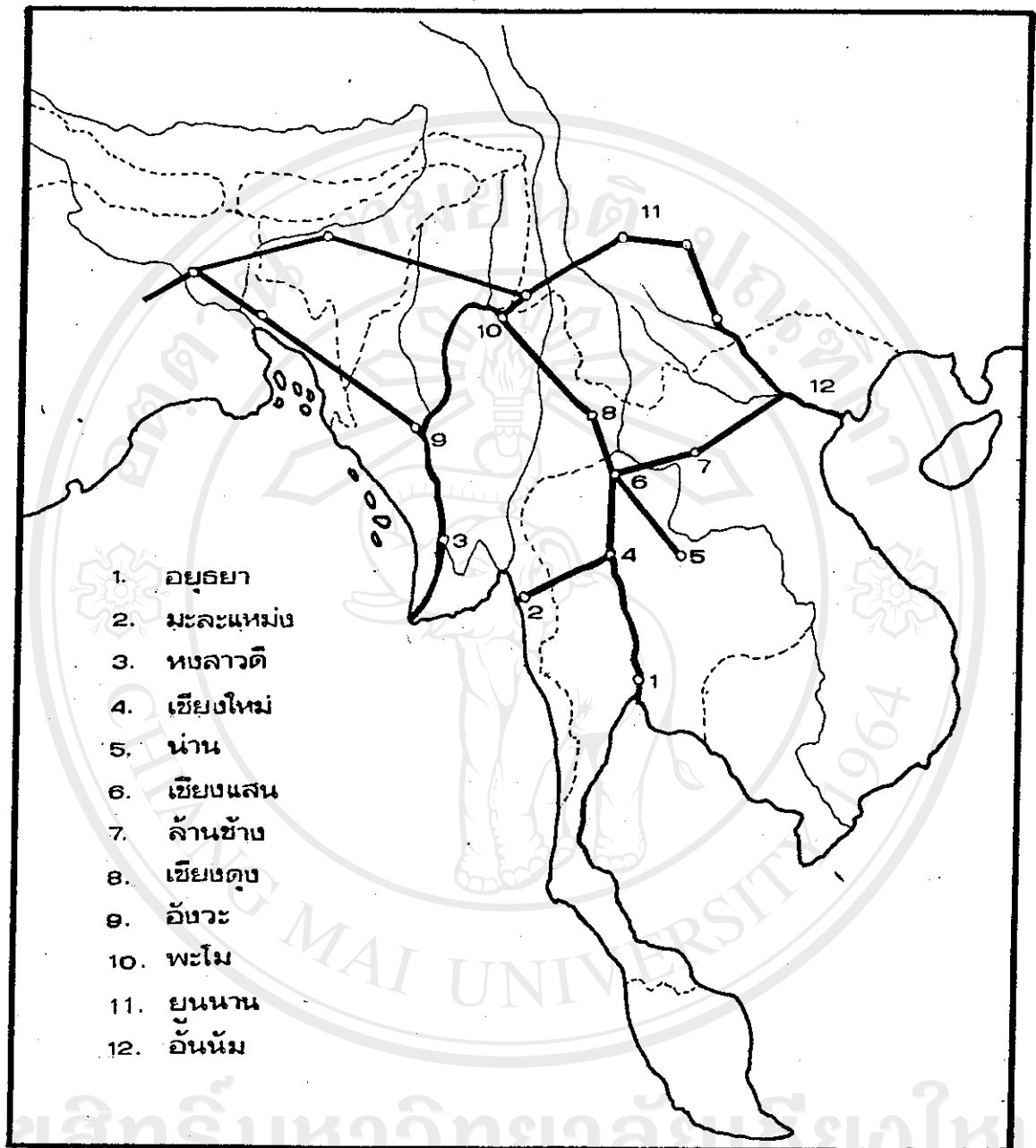
การค้าที่ซบเขาลงระหว่างอยุธยากับจีนที่ดำเนินอยู่ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 กระทั่งถึงครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 23 ทำให้การค้าของป่าในเขตภาคพื้นทวีปลดปริมาณลงไปด้วย และทำให้ผลประโยชน์จากการค้าแลกเปลี่ยนทางตอนบนที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นตลาดสินค้าของป่าแห่งหนึ่งที่ส่งผ่านไปยังอยุธยา มีจำนวนลดน้อยลงตามไปด้วย และถึงแม้ว่า จีนจะได้ฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการค้ากับอยุธยาขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2265 เป็นต้นไป ตลาดการค้าที่เมืองเชียงใหม่ก็ยังคงไม่ได้รับความสนใจอย่างมากเหมือนดังแต่ก่อนอีกต่อไปแล้ว เพราะสินค้าที่พ่อค้าชาวจีนต้องการจากอยุธยาไม่ได้เป็นสินค้าของป่าอีกต่อไป หากแต่เป็นสินค้าข้าวที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในอยุธยาแทน

ในขณะที่ตลาดการค้าที่อยุธยานับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าปราสาททองกำลังสร้างปัญหาให้กับพ่อค้าล้าเถา รวมทั้งพ่อค้าจากทางตอนใน โดยเฉพาะปัญหาการผูกขาดสินค้า จนกระทั่งทำให้พ่อค้าจากทางตอนในบางกลุ่มเช่น พ่อค้าจากล้านช้าง ไม่มาค้าขายกับอยุธยาอีกต่อไปแล้วนั้น⁴⁷ เมืองอังวะก็ดูเหมือนจะเป็นตลาดการค้าอีกแห่งหนึ่งที่บรรดาพ่อค้าทางตอนบนสามารถซื้อหาสินค้าจาก

⁴⁶ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit : Sino - Siamese Trade 1652-1853, p. 54-56.

⁴⁷ สังข์ พลนิทชัย แปล, พระเจ้าปราสาททอง, หน้า 227.

ตะวันตก เช่น สีน้าผ้า ได้ตามต้องการ และในฐานะที่เมืองเชียงแสนเองเป็นเมืองที่มีอาณา-
เขตติดต่อกับเมืองต่างๆ โดยรอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มปริมาณการค้ากับพ่อค้าจีน ที่เดิน
ทางมาค้าแลกเปลี่ยนระหว่างรัฐคอนบนกับจีน เนื่องจากบริเวณรัฐไทตอนใต้ของจีน เป็นแหล่ง
สินค้าที่ชาวจีนต้องการ เช่น นอแรด ผ้าฝ้าย^{๔๙}

การขยายปริมาณการค้าที่เมืองเชียงแสน มีผลทำให้เมืองเชียงแสนมีความรุ่งเรืองมาก
ขึ้น และทำให้ผู้ปกครองเมืองเชียงแสนมีรายได้จากผลประโยชน์ทางการค้ามากขึ้นด้วย ทั้ง
การมีส่วนร่วมในการค้าโดยตรง หรือ การเรียกเก็บค่าธรรมเนียมการค้า เพราะจากการเดิน
ทางมาสำรวจของนายแพทย์แมคคิลวารี ชาวอเมริกันที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในล้านนา ใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งราชวงศ์จักรี พบว่า เมืองเชียงแสนที่กลายเป็น
เป็นซากปรักหักพังมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2347 ยังมีร่องรอยให้เห็นว่า ในอดีตเคยเป็นเมืองขนาดใหญ่
และนอกจากนี้ภายในซากเมืองยังพบพบรูปทองสัมฤทธิ์อยู่มากมายนับไม่ถ้วน^{๕๐} จากหลัก

^{๔๙} René de Bervel, Kingdom of Laos (France : A. Bontemps, 1959),
p. 53. ได้อ้างบันทึกของ Gerrit van Wusthoff พ่อค้าชาวฮอลันดาที่นำเรือสำเภาไปค้าที่
เวียงจันทร์เมื่อปี พ.ศ. 2184 โดยในบันทึกได้ระบุว่าบริเวณ Lakhon ในล้านช้างมิดนไนโบราณ
ที่เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับ Annam (หรือ Quinam ของฮอลันดา) และตามปกติจะมีพ่อค้า
ชาวอันนัมเดินทางมาขายผ้าไหมที่ล้านช้างประมาณ 3 ครั้งต่อปี และพ่อค้าอันนัมเหล่านั้นจะซื้อ
สินค้าจำพวกผ้าฝ้ายสีดำ (Black Fabrics) และนอแรด ซึ่งสินค้าอย่างหลังนี้มีค่าต่อชาวจีนใน
อันนัมเป็นอย่างมาก จากนั้นบันทึกนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างจีนกับรัฐ-
คอนบนที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าการค้าทางทะเลของจีนจะประสบปัญหาก็ตาม

^{๕๐} Daniel McGilvary, D.D., A Half Century Among the Siamese
and Lao (USA : Fleming H. Revell Company, 1912), p. 153.

ฐานที่พบในเมืองเชียงแสน ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญมั่งคั่งของเมืองเชียงแสนในอดีต และเป็นเมืองที่มีการค้าแลกเปลี่ยนกับรัฐทางเหนือมาก เนื่องจากโลหะที่นำมาหล่อเป็นพุทธรูปทอง-สัมฤทธิ์ต่างมีแหล่งผลิตมาจากทางเหนือ เช่น จีนฮุนนาน ไทยใหญ่ เวียดนาม เป็นต้น

ความสำคัญทางการค้าของเมืองเชียงแสนอาจสะท้อนให้เห็นได้จากความพยายามของกลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นต่างๆ เช่น ไทยลื้อ ไทยเขิน ล้านช้าง ลำพูน ได้ด้วยโอกาสที่กษัตริย์พม่ากำลังประสบปัญหาทางการเมือง นำกำลังเข้ารุกราน และยึดครองเมืองเชียงแสนอยู่ตลอดเวลาในระหว่างปี พ.ศ. 2294-2300 รวมทั้งจากความพยายามของกษัตริย์พม่าที่ได้รักษาเมืองเชียงแสนไว้ได้นานถึงปี พ.ศ. 2347 นับตั้งแต่ที่พระยาภาววิไลเริ่มขับไล่อำนาจพม่าออกจากล้านนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2317

พุทธศาสนาภายใต้การปกครองของพม่า

ภายใต้การปกครองของพม่านั้น ดูเหมือนว่าสถาบันพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นสถาบันสงฆ์หรือแนวคิดทางศาสนา ได้รับความกระทบกระเทือนน้อยที่สุด เมื่อเทียบกับด้านอื่นๆ กษัตริย์พม่ายังคงสนับสนุนพุทธศาสนาในล้านนาเหมือนเดิม ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ทั้งพม่าและล้านนาต่างนับถือพุทธศาสนาในสายลัทธิเถรวาทเช่นเดียวกัน ก่อนที่พระสงฆ์ล้านนาจะติดต่อกับลังกาโดยตรงนั้น ก็รับเอาพุทธศาสนาจากดินแดนพม่าเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างพม่ากับล้านนานั้นมีหลักฐานปรากฏมาตั้งแต่ก่อนการตั้งรัฐล้านนาของพระยาเม็ญราย กล่าวคือ มีความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับพม่ากับพม่า ชุมชนเมืองในเขตตอนล่างของพม่า ทั้งนี้เพราะจารึกของพม่าที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 ประมาณ 7 หลัก ในแต่ละหลัก "...จารึกด้วยอักษรมอญโบราณและจารึกเป็นภาษามอญโบราณก็มี บางทีขึ้นต้นจารึกเป็นภาษาบาลีแล้วแปลเป็นภาษามอญ หรือมีฉะนั้นจารึกทั้งภาษามอญและภาษาบาลีรวมกันไป...ซึ่งควร

จะเป็นลักษณะของการนับถือพระพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก..."^{๕๑}

นอกจากนั้น เมื่อมาถึงสมัยกลางพุทธศตวรรษที่ 20 พุกามจะกลายเป็นศูนย์กลางทาง
พุทธศาสนาของรัฐตอนบนอีกแห่งหนึ่ง เพราะมีพระภิกษุในแถบนี้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัย
จากที่นั่น ซึ่งปรากฏในหลักฐานตำนานและจารึกร่วมสมัยว่า พระภิกษุหลายรูปมีฉายาเกี่ยวข้องกับ
พุกาม อย่างเช่น พระพุทธพุกาม ผู้แต่งตำนานมูลศาสนา ฝ่ายวัดสวนดอก^{๕๒} นอกจากนี้
ยังพบหลักฐานว่า เมื่อปี พ.ศ. 1935 มีพระสงฆ์จากล้านนาเดินทางไปบูชาพระเจดีย์ชเวดิกอง
ที่เมืองพุกามด้วย ดังมีความในจารึกว่า

ศักราช ๗๔๔ ปีวอก เดือน ๑๒ แรม ๑๐ ค่ำ วันศุกร์ พระมหาสามมหาเถระ
พระราชครูแห่งราชสำนักกษัตริย์โยนกได้อัญเชิญแผ่นทองคำรูปกลับบัว ไปบูชาพระบรม-
สารีริกธาตุที่พระเจดีย์ชเวดิกอง คราวแรก (ทองคำหนัก) ๑๖๐ บาท คราวที่สอง
(ทองคำหนัก) ๑๕๐ (บาท) คราวที่สาม (ทองคำหนัก) ๓๔ บาท รวมทั้งสามคราว
(ทองคำหนัก) ๓๔๔ (บาท)...^{๕๓}

ในสมัยพระเจ้าติโลกราชก็มีพระสงฆ์จากพุกามองค์หนึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญในราชสำนัก
ล้านนา ดังมีระบุไว้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

^{๕๑} จำปา เยื้องเจริญ อ่าน-แปล, ศิลาจารึกในนิพนธ์เทศสถานแห่งชาติหริภุญไชย,
หน้า 1.

^{๕๒} คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ประชุม
ศิลาจารึกภาคที่ ๗ (กรุงเทพ : ศักดิโสภณการพิมพ์, 2535), หน้า 134.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

เมื่อนั้นพันคราวอายเทียบร้อมมาหื้อทวนรักษาศิลปINGERมยังวัดนันทาราม รู้ว่าชิม่าน
พุกามรู้ศาสตร์ศิลป์ดีนัก มันจึงมาไหว้พระยาติโลกราชทุกประการ พระยาติโลกราชจึง
หื้อนักปราชญ์หม่อโหราทั้งหลายไปถามด้วยหนังสือแลฯ โจตนา ด้วยศาสตร์ศิลป์แห่งชิม่าน
คนนั้น ชิม่านก็แก้หนังสือได้ทุกคัมภีร์แล้วก็สำแดงศาสตร์ศิลป์สืบพระคุณ (สรรพนคุณ) อัน
เป็นสาระคุณหื้อเชื่อทุกประการ นักปราชญ์กับหม่อโหราทั้งหลายก็มาไหว้พระยาติโล-
กราชทุกประการ เจ้าพระยาติโลกราชว่าท่านรู้ศาสตร์ศิลป์สืบพระคุณอันดีทั้งนั้นดั้นกแล
ว่าอัน จึงหื้อพันคราวอายไปสร้างกุฎิโรงในอารามน้อย ฝากทางไปหาหาโพธิ์เบื้องใต้
หื้อชิม่านอยู่หั้นก่อนแลฯ

ถัดนั้นบ้านเมืองมีเหตุเยื้องไคก็หื้อไปถามเถระพุกามคนนั้น ท่านก็บอกหื้อกระทำสวด
ละติ (สวัสติ) ทุกประการหั้นแลฯ

แต่นั้นไปหน้าฉันใดจักวุฒิแก่บ้านเมืองยิ่งกว่าเก่า ชิม่านคนนั้นก็ทำฮั้นหั้นแลฯ อาราม
น้อยนั้นลวดปรากฏได้ชื่อว่า วัดพุกามมาต่อเท่าบัดนี้แลฯ

ชิม่านคนนั้นมาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ เลยปรากฏว่าเถระพุกามมั่งลุล่วงหั้นแลฯ^{๕4}

จากการที่ดินแดนทั้งสอง ยึดถือแนวความคิดทางพุทธศาสนาที่คล้ายคลึงกันนั้นเอง ทำให้
กษัตริย์พม่าก็ทรงถือว่าพระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนา เช่นเดียวกับกษัตริย์ราชวงศ์มังราย
เมื่อล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าแล้ว จะพบว่ากษัตริย์พม่าหลายพระองค์ เช่น
พระเจ้าบุเรงนองแห่งราชวงศ์ตองอู พระเจ้าสุทโธทรมหาราชแห่งราชวงศ์มังราย ทรงให้
การสนับสนุนและปกป้องพุทธศาสนาในพม่าเป็นอย่างมาก กล่าวคือ พระเจ้าบุเรงนองทรงฟื้นฟู

^{๕4} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

วันสำคัญและประเพณีทางพุทธศาสนา ดังประกาศไว้ในพระบรมราชโองการปี พ.ศ. 2117⁵⁵ ทั้งยังทรงยินยอมให้พระสงฆ์ในแต่ละนิกายที่มีอยู่ในพม่าปฏิบัติตนตามแนวคำสอนของแต่ละนิกายต่อไป⁵⁶ ในรัชสมัยพระเจ้าสุทโธทรมหาราช นอกจากกษัตริย์พม่าจะทรงให้การทำนุบำรุงศาสนสถาน เช่น โบสถ์ ให้มีการซ่อมแซมองค์เจดีย์จำนวนมากในพม่าแล้ว⁵⁷ พระเจ้าสุทโธทรมหาราชยังทรงออกพระบรมราชโองการในปี พ.ศ. 2179 ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และสามัญชนทั้งหลายแสดงความเคารพพระสงฆ์เมื่อพบพระสงฆ์ระหว่างทาง โดยบุคคลเหล่านี้ควรหยุดพาหนะที่โดยสารมา และลงมากกราบพระสงฆ์รูปนั้น⁵⁸

ความศรัทธาในพุทธศาสนาของกษัตริย์พม่าได้แสดงออกอย่างชัดเจนในสมัยราชวงศ์นยองยานนี้เอง เพราะในขณะที่กษัตริย์พม่าในสมัยต้นราชวงศ์นยองยานต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับศูนย์กลางด้วยการเพิ่มพูนแรงงานราชสำนักเป็นสำคัญนั้น กษัตริย์พม่าแห่งราชวงศ์นยองยานกลับไม่ได้แต่ต้องพยายามขจัดของศาสนสถานต่างๆ ที่อาจจะมีส่วนแห่งกลายเป็นซากปรักหักพังไปแล้ว และทรงยืนยันที่จะให้ทายาทขั้ววัดเหล่านั้นดำรงสถานภาพเดิมของตนต่อไป ดังมีประกาศไว้ในพระบรมราชโองการปี พ.ศ. 2180⁵⁹ หรือแม้กระทั่งในยามที่ราชสำนักพม่า

⁵⁵ Than Tun, Professor., The Royal Order of Burma, A.D. 1598-1885 ; Part II, A.D. 1649-1750, p. 8-9.

⁵⁶ Ibid., p. 9.

⁵⁷ Than Tun, Professor., The Royal Order of Burma, A.D. 1598-1885 ; Part I, A.D. 1598-1648, p. 81, 92, 95.

⁵⁸ Ibid., p. 71.

⁵⁹ Ibid., p. 77-78.

แห่งราชวงศ์ของยานกำลังมีความต้องการผลิตผลจำพวกเงิน, ทอง, ทองแดง เป็นอย่างมาก ในพุทธศตวรรษที่ 23 นั้น กษัตริย์พม่ายังทรงสนับสนุนให้มีการนำโลหะเหล่านี้ถวายเป็นพุทธบูชาต่อไป เช่นในปี พ.ศ. 2222 ที่มีพระบรมราชโองการปราบเจ้าเมืองตะโก้ง ไม่ให้ขัดขวางชาวเมืองตะโก้งที่ต้องการใช้ผ่านทองแดงปีดองค์เจดีย์ Dagon San Daw Shin⁶⁰

บทบาทการเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาของกษัตริย์พม่าดังกล่าวข้างต้น ไม่ได้ถูกจำกัดให้เกิดขึ้นแต่ภายในพม่าเท่านั้น แต่กษัตริย์พม่ายังทรงขยายการเป็นผู้อุปถัมภ์ให้แก่พุทธศาสนาในล้านนาด้วย โดยกษัตริย์พม่าที่เข้ามามีอำนาจในล้านนายังทรงให้การสนับสนุน และปกป้องพุทธศาสนาในล้านนาให้คงอยู่เช่นเดิม เช่น พระเจ้าบุเรงนองแห่งราชวงศ์ตองอู ที่ทรงถวายปัจจัยเพื่ออุปถัมภ์พุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ เช่น ไทยใหญ่ ล้านนา อโยธยา เขมร อันเป็นดินแดนที่พระองค์ยึดเอามาได้⁶¹ นอกจากนี้ พระเจ้าสุทโธทรมราชายังทรงทำการถวายพุทธบูชาให้แก่ศาสนสถานต่างๆ ที่มีอยู่ในล้านนาด้วย โดยทรงยืนยันว่า "...บรรดาของสักการะที่มีกับพุทธศาสนา มีที่ดิน ไร่ นา คาม เขต เป็นต้น อันท้าวพระยามหากษัตริย์เมืองเชียงใหม่ ได้หยาดน้ำถวายเป็นทานเพื่อบูชาแก้วทั้งสามแล้วแต่ก่อน บัดนี้พระองค์เราก็เว้นวางถวายคืนไว้กับพุทธศาสนา ตามจาริตสืบมาทุกแห่งทุกที่..."⁶² และในปี พ.ศ. 2177 พระเจ้าสุทโธทรมราชาได้พระราชทานเงินหมื่นคำพันธ์ให้เสนาอำมาตย์ลงมาเชียงใหม่เพื่อมาสร้างวัด 3 วัดที่พระองค์ได้รื้อถอนทำลายเสียเมื่อคราวมารบยึดเมือง วัดเหล่านั้นได้แก่ วัดแสนเมืองมา (วัดหัว-

⁶⁰ Than Tun, Professor., The Royal Order of Burma, A.D. 1598-

1885 ; Part II, A.D. 1649-1750, p. 44.

⁶¹ "Relationship With Burma--Part 1," The Siam Society, p. 19,
30, 79.

⁶² สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 2, หน้า 281.

ช่วง) วัดอาภัย (วัดคัปปะ) วัดสุทธาวาส (ร้างไปแล้ว)^{๕๓}

ในขณะเดียวกัน พุทธศาสนิกายต่างๆ ในล้านนาที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ก็ยังคงได้รับการอุปถัมภ์จากทางราชสำนักมาอย่างเท่าเทียมเสมอกันด้วย เช่นมีระบุไว้ในตำนานพระธาตุจอมทอง เชียงใหม่ ว่า

ถึงพ.ศ. ๒๑๔๒ พระเจ้าสุทโธทรมหาราช ข้ามีพระราชศรัทธาแต่ของไทยทานเป็นอันมาก ให้เสนาลงมายกยอขวชลูกแก้ว ๑๐๐๐ องค์ ประทับแสนดวง เทียนแสนเล่ม ในเวลานั้น ท่านพวกลมณะแก่หนึ่งลือในเมืองเชียงใหม่ ให้นุคกันด้วยธรรมยังไม่ตกลงกัน เสนาผู้นั้นอยากจะทำให้การนั้นสำเร็จเร็ว จึงกำเอาเมล็ดดีหมี่เต็มกำมือ ๑ แล้วสาดขึ้น ไปหลังคาวีหาร เสียงดังระหัดๆ เสนาผู้นั้นจึงถามฝ่ายพระคณะหนป่าแดง (วงศ์ลังกา) ว่า อัฐกลาไป พระฝ่ายคณะหนสวนดอกไม่ว่า อัฐสุ ลัททกลาไป ดังนี้ เลยให้เรียง วิถีปัญจมทวารทั้ง ๔ ดุ ก็เหมือนกัน ในมโนทวารทั้ง ๒ ก็เหมือนกัน ในมณฑารมณก็คิตีปริตตารมณก็อติปริตตารมณในปัญจทวาร ก็เหมือนกัน ในมโนทวาร ๒ คือ วิภูตาก็คิตี วิภูตาก็คิตี ก็เหมือนกัน เสนาผู้นั้นจึงนิมนต์ให้ฝ่ายป่าแดงขวหนป่าแดง ฝ่ายสวนดอกก็ให้ ขวหนสวนดอกเสมอกัน อุปสัมปทา ในครั้งนั้น ๑๐๐๐ องค์^{๕๔}

นอกจากนั้น พระเจ้าสุทโธทรมหาราชยังคงให้ความสำคัญแก่พระสงฆ์ทั้ง 2 กลุ่มนี้ โดยนิมนต์พระสงฆ์ทั้ง 2 กลุ่มไปเทศนาสั่งสอนที่อู่วะด้วย ดังนี้ "...ก็เลยนิมนต์พระภิกษุ ๒ คณะนั้น

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า 283-284.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า 285-286.

ไปเมืองอ้งวะเพื่อเทศนาปฏิภัง ๓ มีอิทธิธรรมเป็นต้น..."^{๕๕}

บทบาทของสถาบันสงฆ์กับแนวคิดธรรมราชา

แนวคิดธรรมราชา หรือ กษัตริย์ผู้ทรงธรรม ดูเหมือนจะเป็นอุดมคติที่สำคัญอย่างหนึ่งของกลุ่มเมืองที่ใช้พุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครอง^{๕๖}

ผู้ที่ทำให้กษัตริย์เป็นผู้ทรงธรรม หรือเป็น "ธรรมราชา" ได้สมบูรณ์แบบมากที่สุดก็คือสถาบันสงฆ์ ตามหลักพุทธศาสนาแล้ว สถาบันสงฆ์จะเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาอบรมสั่งสอนศีลธรรม และแนวคิดพุทธศาสนาให้กับสังคม รวมทั้งยังมีหน้าที่สืบทอดนระศาสนา สถาบันสงฆ์จะไม่เข้ามามีบทบาทหรือเกี่ยวโยงกับอำนาจทางการเมืองการปกครองใดๆ ทั้งสิ้น แต่โดยหน้าที่ของสถาบันสงฆ์ที่ต้องอบรมสั่งสอนศีลธรรม และแนวคิดพุทธศาสนาให้กับสังคม เช่น การอธิบายเรื่องบุญ-กรรมของทุกชีวิต การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การสั่งสอนให้คนหลีกเลี่ยงการทำบาป หรือการทำชั่ว ซึ่งการทำหน้าที่เหล่านี้ได้ทำให้สถาบันสงฆ์ต้องใกล้ชิดกับสังคมตลอดเวลา และทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางที่ชุมนุมของคนในสังคมด้วย

ดังนั้น จึงปรากฏหลักฐานเป็นจำนวนมากที่กล่าวถึง ความสำคัญของสถาบันสงฆ์ต่อสังคมทั้งในชนชั้นปกครอง และชนชั้นผู้ถูกปกครอง ในชนชั้นปกครอง สถาบันสงฆ์จะมีส่วนอย่างมาก

ในการสนับสนุนความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ สิ่งที่ถูกนำมาใช้ในการขึ้นครองราชสมบัติอย่างชอบธรรม คือ แนวคิดของกษัตริย์ผู้ทรงธรรม หรือผู้ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม ซึ่งการจะเป็นกษัตริย์ตามแนวคิดดังกล่าวนี้ จะต้องได้รับการสนับสนุนจากสถาบันสงฆ์ด้วย

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน

^{๕๖} ดูรายละเอียดเรื่อง แนวคิดเรื่องธรรมราชาหรือกษัตริย์ผู้ทรงธรรมใน อุทัย ชง-ไชย, ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนาไทย พ.ศ. 1839-2310, หน้า 61-70.

ในล้านนานั้น การสนับสนุนและการช่วยเหลือระหว่างสถาบันสงฆ์ และสถาบันกษัตริย์ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย กรณีที่เห็นอย่างชัดเจน คือ การสนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มพระสงฆ์ในสายกลางวงศ์ในล้านนา กับพระเจ้าติโลกราช ผู้ปกครองเชียงใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 1985-2030 เพราะพระเจ้าติโลกราชขึ้นครองราชย์โดยการเป็นกบฏโค่นล้มอำนาจพระบิดา ซึ่งในทางศีลธรรมถือว่า มีความผิดมาก แต่พระสงฆ์ในสายกลางวงศ์ได้พยายามสร้างความชอบธรรมของพระเจ้าติโลกราชในการกบฏครั้งนี้ โดยกล่าวถึงพระยาสามฝั่งแกน ผู้เป็นพระบิดาว่า "...มีศรัทธาในศาสนาอ่อนน้อม ทรงเลื่อมใสแต่สิ่งภายนอกศาสนา ไม่คบหาสัตบุรุษ ขว่งสรวงแต่ภูคิณิพิศาจ, สวณ, ต้นไม้, สถานที่ศักดิ์สิทธิ์, ภูเขา และป่า พระองค์เส้นไหว้วางสรวงด้วยโคกระบือเป็นต้น..."⁶⁷ และกล่าวถึงพระเจ้าติโลกราชเป็นการเปรียบเทียบกับ "...พระเจ้านิลกทรงประกอบด้วยความกล้าหาญ รุ่งเรืองด้วยกำลังความเพียรบากบั่น มีพระปัญญาเฉียบแหลมรู้จักประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน มีศรัทธาทรงเลื่อมใส (ในพระศาสนา) ประกอบด้วยความเพียรลึกซึ้ง..."⁶⁸

นอกจากนั้น พระนามของพระเจ้าติโลกราช คือ พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิราชาธิราช หมายถึง ความเป็นมหาธรรมราชาผู้ยิ่งใหญ่อีกด้วย และในขณะเดียวกัน ถ้าหากกษัตริย์องค์ใดไม่ทรงเป็นธรรมราชา ก็ไม่สามารถปกครองเมืองได้เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากกรณีท้าวชายคำ กษัตริย์ราชวงศ์มังรายตอนปลายที่ "...เจ้าพ่อท้าวชายเสวยเมืองบ่ชอบทศราชธรรม เสนาอำมาตย์พร้อมกันฆ่าพ่อท้าวชายเสีย..."⁶⁹

⁶⁷ พระรัตนปัญญาเกรซ, ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า 120.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

⁶⁹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

สถาบันสงฆ์นอกจากจะช่วยในการอธิบายความชอบธรรมของกษัตริย์แล้ว ยังช่วยลดอำนาจของผู้ปกครองเมืองต่างๆ ที่อยู่ในเขตราชอำนาจของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายอีกด้วย เช่น ในสมัยพระเมืองแก้ว ที่กษัตริย์ราชวงศ์มังรายพระองค์นี้ได้กลบนาแรงงานให้เป็น "ข้าวัด" ตามศาสนสถานต่างๆ มากมาย เพื่อป้องกันไม่ให้แรงงานเหล่านั้นตกไปอยู่ในความควบคุมของพวกผู้ปกครองต่างๆ ซึ่งจะทำให้ผู้ปกครองเหล่านั้นสะสมแรงงานมาทำทาสกษัตริย์ราชวงศ์มังรายได้ ฉะนั้น บทบาทของคณะสงฆ์ในสังคมล้านนาระยะแรก จึงเป็นบทบาทที่สนับสนุนอำนาจของผู้ปกครองที่ศูนย์กลางให้มั่นคงขึ้น

กษัตริย์พม่าก็เช่นกันที่ทรงยึดถือความเป็น "ธรรมราชา" ตามแนวคิดพุทธศาสนาลังกา-วงศ์ ดังนั้นเมื่อเข้ามามีอำนาจในล้านนา หน้าที่อย่างหนึ่งของผู้ปกครองพม่าตามหลักพุทธศาสนา ก็ได้แก่ การเป็นผู้ปกป้องและอุปถัมภ์พุทธศาสนา ซึ่งกษัตริย์พม่าก็เป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับการยึดมั่นในบทบาทของการเป็น "ธรรมราชา" เพราะภายใต้ราชอำนาจของกษัตริย์พม่าที่แผ่ไปถึงยังพื้นที่ใดๆ ราชอาณาจักรอย่างหนึ่งของกษัตริย์พม่าที่ได้กระทำควบคู่ไปกับการแผ่ราชอำนาจคือ การแสดงองค์เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาในพื้นที่นั้นๆ เช่น พระเจ้าบุเรงนอง แห่งราชวงศ์ตองอู ที่นอกจากจะถวายปัจจัยเพื่ออุปถัมภ์พุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ เช่น ไทยใหญ่ ล้านนา อโยธยา เขมร อันเป็นดินแดนที่พระองค์ยึดเอามาได้แล้ว⁷⁰ พระเจ้าบุเรงนองยังทรงมีพระบรมราชโองการให้มีการคัดลอกพระไตรปิฎกขึ้นมาแจกจ่ายไปตามดินแดนต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นด้วย⁷¹

ในความสัมพันธ์กับพระสงฆ์นั้น พระเจ้าบุเรงนองเองที่แม้ว่าจะทรงอุปถัมภ์สถาบันสงฆ์เสมอมาก็ตาม แต่พระองค์ก็ไม่ได้ไว้วางใจคณะสงฆ์มากนัก เพราะพระองค์ทรงโปรดให้มีการตรวจ

⁷⁰ "Relationship With Burma--Part 1," The Siam Society, p. 19, 30, 70.

⁷¹ *Ibid.*, 120.

สอบคณะสงฆ์ด้วย ซึ่งพระเจ้าบุเรงนองยังทรงคำนึงถึงความเป็น "ธรรมราชา" ของพระองค์อยู่ จึงทำให้การตรวจสอบพระสงฆ์เป็นไปอย่างละมุลละม่อม โดยการกำหนดให้มีการทดสอบความรู้ของพระสงฆ์ในเขตพื้นที่ต่างๆ แทน และจะทำการสึกพระสงฆ์ที่ไม่มีความรู้ในธรรมวินัยออกเสีย ด้วยเหตุนี้ การสึกพระสงฆ์ในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง ที่แม้จะเป็นการใช้ราชอำนาจของกษัตริย์ก้าวล่วงสถาบันสงฆ์อยู่นั้นก็ตาม แต่การใช้อำนาจของพระเจ้าบุเรงนองกลับไม่สร้างความขุ่นเคืองให้กับคณะสงฆ์แต่อย่างใด ในทางตรงข้าม การกระทำของพระองค์อาจมองได้อีกนัยหนึ่งว่า เป็นการชำระสถาบันสงฆ์ให้บริสุทธิ์ขึ้นด้วยซ้ำ เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ราชอำนาจต่อคณะสงฆ์ในรัชสมัยพระเจ้านันทบุเรง จะพบว่าการใช้ราชอำนาจกษัตริย์ทำการสึกพระสงฆ์โดยพลการ มีผลทำให้คณะสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ไม่พอใจเป็นอย่างมาก และทำให้พระเจ้านันทบุเรงขาดคุณสมบัติที่จะเป็นผู้ปกครองที่ดีต่อไป สมัยราชวงศ์ของยาน ทางราชสำนักก็ประสบปัญหาการหลบหนีของแรงงานสู่สถาบันสงฆ์มาตั้งแต่ต้นราชวงศ์ แต่กษัตริย์ราชวงศ์นี้ก็ทำได้แต่เพียงป้องกันไม่ให้จำนวนแรงงานในสถาบันศาสนาเพิ่มขึ้นเท่านั้น โดยอาศัยการตรวจสอบแรงงานของวัด และตรวจสอบความรู้ของพระสงฆ์เท่านั้น⁷²

ถึงแม้ว่า กษัตริย์พม่าในรุ่นหลังๆ จะไม่สามารถแสดงองค์เป็น "มหาธรรมราชา" ที่ยิ่งใหญ่ได้เช่นเดียวกับพระเจ้าบุเรงนองแล้วก็ตาม แต่การยึดมั่นในความเป็น "ธรรมราชา" ของกษัตริย์พม่ารุ่นหลังนี้ก็ไม่ได้ลดน้อยไปกว่าพระเจ้าบุเรงนองเลย เช่น พระเจ้าสุทโธธรรมราชา แห่งราชวงศ์ของยาน ที่มีนโยบายเพิ่มแรงงานให้กับราชสำนักพม่าในระยะต้นราชวงศ์ โดยแรงงานดังกล่าวได้มาจากการกวาดต้อนแรงงานของดินแดนที่พระองค์ปราบไว้ได้ในอำนาจ เช่น การกวาดต้อนชาวเมืองลีเรียม ชาวเมืองตองอู ชาวเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งนโยบายดัง-

⁷² Than Tun, Professor, The Royal Order of Burma, A.D. 1598-1885 : Part I, A.D. 1598-1648, p. 68.

กล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากความจำเป็นของกษัตริย์ที่ต้องการฟื้นฟูราชอำนาจของกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรมอญ ที่ได้พินาศไปหลังการล่มสลายของราชวงศ์ครองอู่แล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2143 แต่การกวาดต้อนแรงงานเชลยของพระเจ้าสุทโธทรมได้ยกวันที่จะไม่กระทำต่อผู้มีสถานะเป็น "ข้า-วัด" ของสถาบันศาสนา เช่น การยกเว้นการกวาดต้อนผู้คนที่อยู่ในหมู่บ้านอาทอาน กองกุน ปา-ออก อมกุด และบ้านแปะ⁷³ ที่มีหลักฐานเป็น "หลายเงินจารึก" ของพระนางวิสุทธิเทวี กษัตริย์ราชวงศ์มังรายองค์สุดท้ายที่ครองเมืองเชียงใหม่ ที่ได้กลบนาพวกเขาให้เป็น "ข้าวัดวิสุทธาราม" (วัดบ้านแปะ) มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2110 แล้ว⁷⁴ หรือยกเว้นการกวาดต้อนผู้คนของเมืองฮาย ที่ส่วนใหญ่แอบอ้างว่าเป็น "ข้าวัด"⁷⁵ ทั้งนี้เพื่อแสดงว่า พระองค์ก็เป็นผู้ที่ศรัทธาต่อพุทธศาสนา และเป็น "ธรรมราชา" องค์หนึ่งที่จะไม่กระทำการใดๆ อันส่อไปในทางที่ทำลาย หรือนำความเสื่อมโทรมมาให้แก่พุทธศาสนา

สถาบันสงฆ์ในฐานะผู้นำทางการเมืองของชาวล้านนา

ในขณะที่สถาบันสงฆ์กลายเป็นสถาบันที่สร้างความชอบธรรมให้กับสถาบันกษัตริย์มาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย มาจนกระทั่งสมัยหม่าป๋ปกครองล้านนา ในส่วนของชนชั้นผู้ถูกปกครองในสมัย

⁷³ ปัจจุบันอยู่ในตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

⁷⁴ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน, "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง,"

ผลงานเชิดชูเกียรติ : นายไกรศรี นิมนานเหมินท์ นักประวัติศาสตร์ล้านนาไทย (กรุงเทพ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ร่วมกับวิทยาลัยครูเชียงใหม่ และศูนย์วัฒนธรรมประจำจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ, 2524), หน้า 224-225.

⁷⁵ ประกาย นนทวาลี, บันทึกท่องขุนนาง (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2529), หน้า 99.

ราชวงศ์มังรายนั้น ไม่พบหลักฐานว่า สถาบันสงฆ์มีบทบาทนอกเหนือไปจากการเป็นศูนย์กลางของแนวคิดและพิธีกรรม รวมทั้งหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนศีลธรรมให้กับสังคมเท่านั้น แต่ในสมัยที่พม่าปกครองล้านนานั้น บทบาทของคณะสงฆ์จะมีเพิ่มมากขึ้น เพราะมีหลักฐานที่กล่าวถึงบทบาทของสถาบันสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของแรงงานที่ต้องการหลีกเลี่ยงการเรียกเกณฑ์จากทางการ เพื่อใช้ในการทำสงครามขยายอำนาจ โดยเฉพาะในสมัยราชวงศ์ตองอูที่มีความต้องการแรงงานไปใช้ในการทำสงครามมาก และทำให้มีแรงงานหลบเข้าไปบวชเป็นพระสงฆ์มากขึ้น จนทำให้ทางการต้องใช้อำนาจเข้าตรวจสอบสถาบันสงฆ์⁷⁶

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีส่วนผลักดันให้สถาบันสงฆ์กลายเป็นสถาบันที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง คือ การขูดรีดภาษีในล้านนา เมื่อมีการออกพระบรมราชโองการให้มีการจัดเก็บภาษีในล้านนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2235 ได้ทำให้ชาวล้านนาเกิดความเดือดร้อนมากขึ้น เพราะนอกจากพวกเขาต้องเพิ่มภาระในการจ่ายภาษีต้อนรับผู้ปกครองคนใหม่ทุกครั้งแล้ว ในบางครั้งหรืออาจจะตลอดไปที่พวกเขาต้องทนรับภาระการถูกเรียกเก็บภาษี หรือค่าธรรมเนียมอื่นๆ เพิ่มจากอัตราปกติโดยผู้ปกครองเหล่านี้ โดยภาษีที่เรียกเก็บไปอาจจะถูกนำไปใช้ซ่อมแซมคลองเลี้ยงสัตว์ของทางการแทนการขบแบ่งจากภาษีหลวงที่มีข้อจำกัด หรืออาจจะถูกนำไปใช้ในเรื่องส่วนตัวของผู้ปกครองก็ได้

ในขณะที่การบังคับใช้พระบรมราชโองการการเรียกเก็บภาษีได้ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวล้านนาโดยทั่วไป ดูเหมือนว่า บริเวณที่ได้รับผลกระทบจากการใช้พระราชกำหนดฉบับนี้มากที่สุด ก็ได้แก่ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นที่ตั้งของกองทหารพม่าโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ และด้วยลักษณะสำคัญทางทหาร จึงทำให้ผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่มีภาระที่จะ

⁷⁶ ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร., จารึกล้านนาภาค 1 เล่ม 1, หน้า

ต้องดูแลค่ายที่พัก ตลอดจนคอยเลี้ยงสัตว์ให้อยู่ในสภาพดีเสมอ เป็นเหตุให้การเรียกเก็บอัตราภาษีที่เพิ่มขึ้นจากชาวพื้นเมืองเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก และในบางครั้ง ชาวพื้นเมืองในเขตนี้ยังต้องถูกเรียกเกณฑ์เสบียงอาหารให้แก่กองทัพจนกว่าที่ต้องไปทำสงครามอีกด้วย เช่นในปี พ.ศ.

2254 เจ้าเมืองเชียงใหม่รับพระบรมราชโองการจากกษัตริย์พม่า ให้นำทหารไปปราบกบฏเชียงใหม่⁷⁷

ในขณะเดียวกัน พันธะหน้าที่ของผู้ปกครองในล้านนาที่ต้องส่งส่วยเพื่อเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ราชสำนักพม่าเป็นประจำนั้น ได้เป็นการเพิ่มภาระให้กับชนชั้นผู้ถูกปกครองชาวล้านนาทางอ้อม เพราะพันธะหน้าที่ที่ผู้ปกครองของตนมีกับราชสำนักพม่าดังกล่าว ย่อมเป็นเหตุให้ผู้ปกครองท้องถิ่นหันมาเร่งรัดเรียกเกณฑ์เอาจากคนในพื้นที่ของตนอีกที เนื่องจากกลุ่มผู้ปกครองล้านนาก็เป็นเอกเช่นเดียวกับศูนย์อำนาจพม่า คือ ไม่สามารถผลิตปัจจัยต่างๆ มาตอบสนองความต้องการของตนได้อย่างครบถ้วน และต้องอาศัยการเรียกเกณฑ์ผลิตผลมาจากชนชั้นผู้ถูกปกครองของตนเช่นกัน ซึ่งก็ทำให้ปริมาณส่วยภาษีที่ชนชั้นผู้ถูกปกครองต้องจ่ายให้แก่ผู้ปกครองในแต่ละปีมีจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น โดยส่วยภาษีจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งผู้ปกครองล้านนาจะส่งมอบให้แก่ราชสำนักพม่าตามที่ถูกร้องขอ และอีกส่วนหนึ่งจะถูกผู้ปกครองเก็บไว้ใช้สอยเองตามต้องการ การเรียกเกณฑ์ส่วยภาษีโดยผู้ปกครองในอัตราส่วนที่เพิ่มมากขึ้น ย่อมก่อความเดือดร้อนให้แก่ชนชั้นผู้ถูกปกครองเป็นอย่างมาก และไม่ช้าการขูดรีดส่วยภาษีดังกล่าว ก็ทำให้ผู้ปกครอง

⁷⁷ ศิลปากร, กรม, "พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน," ประชุมพงศาวดารภาคที่

แต่ละคนกลายเป็นศัตรูสำคัญต่อผลประโยชน์ของชนชั้นผู้ปกครองไปในที่สุด⁷⁸ และนอกจาก
อัตราภาษีที่ชาวล้านนาต้องจ่ายให้แก่ชนชั้นผู้ปกครองในแต่ละปีแล้ว พวกเขายังต้องมีการต้อง
แบ่งปันผลผลิตให้แก่ทางราชการอีกมากมายหลายวาระ เช่น ในวาระการเลือกตั้งเปลี่ยนตัวผู้ปกครอง
การซ่อมแซมเรือนหลวง ฯลฯ

ฉะนั้น จากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากการถูกเกณฑ์แรงงาน และการถูก
เรียกเก็บภาษีเป็นจำนวนมากตามที่กล่าวมาแล้วนี้เอง ทำให้ชาวล้านนาหันไปพึ่งพึ่งสถาบันสงฆ์
มากขึ้น พระสงฆ์จึงไม่เพียงแต่เพียงผู้อบรมสั่งสอนศีลธรรม และให้ความรู้ต่างๆ แก่สังคมเท่า-
นั้น แต่พบหลักฐานว่า ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เกิดปัญหาการแย่ง-
ชิงอำนาจกันโดยทั่วไปในล้านนา อันเนื่องมาจากการขาดศูนย์อำนาจมาควบคุม ได้มีพระสงฆ์
หลายรูปที่เข้ามามีส่วนในการตัดสินใจปัญหาการเมืองต่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วย เช่น ในปี พ.ศ. 2272
เมื่อลำปางถูกทัพจากล้านนาเข้ารุกรานสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวเมืองอย่างมาก เพราะ
"...ท้าวมหาศัลยาน...แต่งใช้เรียกร้องไห้บ้านไทยเมืองออกมาแล้วเก็บเบี้ยเก็บเงิน ค่า-
หลังค่าคอ ผู้ใดขี้ขวงหลังควรฆ่าก็ฆ่า ควรตีก็ตี มีอันใดรีบลั่นเอาเถิด"⁷⁹ ในขณะเดียว
กันในลำปาง ผู้ปกครองท้องถิ่นก็ไม่สามารถขับไล่ทัพล้านนาออกไปได้ เจ้าอาวาสวัดชมพูจึงอาสา
ที่จะขนานทัพไปขับไล่ทัพล้านนาแทน แต่ผู้ปกครองทั้งหลายได้คัดค้านไม่ให้เจ้าอาวาสรูปนี้สึก และ
ยืนยันที่จะปฏิบัติตามที่เจ้าอาวาสวัดชมพูแนะนำแทน ดังมีระบุไว้ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า "...

⁷⁸ Scott J.G. Sir., "Revenue Administration, Past and Present, Population and Trade," Gazetteer of Upper Burma and The Shan State
Part I vol. II (New York : AMS Press, 1983), p. 413.

⁷⁹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

ครุบาเจ้าตนนั้นจึงเมตตาว่า บั๊หื้อเราลิกศรัทธาทังหลายจักฟังคำเรากา ฉั้นโตจักบ่เสียเมืองเรา จักก็ติ ท้าวขุนทังหลายก็ขอับตามช้อน ครุบาเจ้าตนนั้น จึงมาเลงเห็นยังนายทัพย์จักปัญญากล้า-
แข็งเลี้ยวฉลาดด้วยยั้งลีนาคนและอนุอาจจักเป็นหัวหน้านลคนชนรบข้าศึก...”^{๘๐}

นอกจากนี้ ที่เมืองเชียงใหม่ พระสงฆ์วัดดวงดี ยังมีส่วนช่วยทำให้ความขัดแย้งในเรื่อง การแย่งชิงราชบัลลังก์เมืองเชียงใหม่ยุติลงได้ เมื่อ “...เจ้าปัดน้องเจ้าจันทร์ลุดจากปามอก มา พร้อมกับกับพระยาคิน พี่นเจ้าจันทร์เจ้าจันทร์หนีไปพึ่งพระยาทะกานเม็งทะเลก้านลงไปอยู่บ้าน ลันเจ้าปัดได้เมืองแล้วก็บ่เสวยเมือง เลยนิมนต์เจ้าขี้หุด เป็นพระอยู่วัดดวงดี ลิกออกเสวย เมือง”^{๘๑}

การยกตำแหน่งผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ให้แก่พระสงฆ์ข้างต้น สันนิษฐานว่า น่าจะเกิด จากปัญหาของตัวเจ้าปัด ที่ยังไม่มีอำนาจทางการเมืองเข้มแข็งพอจะสถาปนาตนเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองแทนพี่ชายที่ถูกตนโค่นล้มอำนาจไป จึงแก้ปัญหาดังกล่าวโดยการยกตำแหน่งผู้ปกครอง ให้แก่พระสงฆ์วัดดวงดี ซึ่งสันนิษฐานว่ากำลังเป็นที่ศรัทธาของชาวเชียงใหม่มาก

จากบทบาทของพระสงฆ์ที่ได้ก้าวเข้ามามีส่วนแก้ไขปัญหามันเมือง โดยที่ไม่ละทิ้ง สถานะของตนเช่นพวกคณบดีทั้งหลาย น่าจะเกิดจากการที่พระสงฆ์เหล่านี้ต้องการใช้ความ ศรัทธาที่พุทธศาสนิกชนมีต่อสถาบันสงฆ์เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว มาใช้สร้างบารมีเพื่อถ่วงดุลย์อำนาจ กับผู้ปกครอง เพราะความศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นความศรัทธาในศาสนวัตถุ หรือพระสงฆ์ก็ตาม ได้เป็นสิ่งที่อยู่ในจิตใจของชาวพุทธโดยทั่วๆ ไปอย่างแน่นแฟ้นแล้ว กล่าวคือ ไม่ว่าบทบาทของ พุทธศาสนาจะอยู่ในฐานะใดก็ตามในทัศนะของผู้ปกครอง แต่บทบาทของพุทธศาสนาในสังคมทั้ง หมดจะอยู่ที่การเป็นสถาบันเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นผู้ปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครอง

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

เข้าไว้ด้วยกัน โดยผ่านแนวความเชื่อของศาสนาพุทธที่ให้ความสำคัญกับ "ผลกรรม" และ "การทำบุญเพื่อชีวิตในภพหน้า" จากแนวความเชื่อนี้ การทะนุบำรุงศาสนา ไม่ว่าจะเป็นทั้งการบูรณะ หรือการจัดสร้างศาสนวัตถุ ศาสนสถานต่างๆ รวมทั้งการถวายปัจจัยค้ำจุนพระสงฆ์ ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการทำบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ทั้งสิ้น และด้วยเหตุที่พุทธศาสนิกชนให้ความสำคัญกับการเอาใจใส่กับวัตถุทั้งปวงมากกว่าการเอาใจใส่กับคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว จึงทำให้ศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และพระสงฆ์ในพุทธศาสนา กลายเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปแทน ฉะนั้น ศาสนวัตถุต่างๆ ตลอดจนพระสงฆ์จึงกลายเป็นเป้าหมายสำคัญของสาธุชนที่เชื่อว่า โดยผ่านการเอาใจใส่กับสิ่งเหล่านี้ พวกเขาจะสามารถที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ในวันหนึ่งข้างหน้า

ด้วยเหตุนี้ ความศรัทธาต่อพุทธศาสนา โดยเน้นความสำคัญไปที่วัตถุ หรือตัวบุคคล ของพุทธศาสนิกชนในล้านนา จึงกลายมาเป็นปัญหาสำหรับชนชั้นผู้ปกครองล้านนาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 23 เพราะผู้ปกครองไม่สามารถห่วงเหนี่ยวให้ชนชั้นผู้ถูกปกครองทั้งหลายให้ไว้น้อมเชื่อใจฝ่ายตนได้เท่ากับพระสงฆ์ เนื่องจากการแสวงหาประโยชน์จากผู้ปกครอง ได้ผลักดันให้ชาวล้านนามีความพยายามที่จะถอยห่างจากชนชั้นผู้ปกครองมากขึ้นเรื่อยๆ และหันไปยึดเหนี่ยวศาสนาเป็นที่พึ่งของตนแทนฝ่ายปกครองไปในที่สุด

นอกจากกลุ่มพระสงฆ์ที่ออกมาเป็นผู้นำของชุมชนดังกล่าวแล้ว มีปรากฏเป็นหลักฐานว่า ได้มีบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า "ตนบุญ"^{๒๒} ซึ่งเป็นกลุ่มที่ใช้ความเชื่อและความศรัทธาที่ชุมชน

^{๒๒} ดูเหมือนว่า สถานะของการเป็น "ตนบุญ" จะเกี่ยวข้องกับบุญบารมีในทางพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ชาวล้านนาได้ใช้คำว่า "ตนบุญ" ในความหมายที่ครอบคลุมไปถึงพระพุทธเจ้า หรืออัคริย์ เจ้าเมืองต่างๆ ที่มีสถานะสูงกว่าชาวบ้านโดยทั่วๆ ไปด้วย ในมหาชาติภาคพายน ฉบับสร้อยสังกร ล้านวนเอก ได้ใช้คำว่า "ตนบุญ" ในความหมายที่แทนองค์พระพุทธเจ้า และ

มีต่อพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างฐานะและความเป็นผู้นำของตนเอง แยกตัวเป็นอิสระออกมาจากระบบการปกครองของพม่า

ในล้านนาได้มีกบฏตนบุญเกิดขึ้นเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 23 โดย "ตนบุญ" ที่เกิดขึ้นได้อวดอ้างว่าตนเป็นผู้วิเศษ จนเป็นที่เลื่อมใสแก่ผู้คนจำนวนหนึ่ง ในขณะเดียวกันก็เชื่อว่าตนบุญเหล่านี้คงอาศัยความศรัทธาในพุทธศาสนาของชาวล้านนามาช่วยค้าจุนสภาวะภาพของตนให้เป็นที่ยอมรับจากผู้คนมากขึ้น เพราะไม่ว่าจะเป็น "ตนบุญเทพสิงห์" หรือ "ตนบุญนายง" ต่างก็มีสถานะเดิมของตนเป็นพระสงฆ์ในพุทธศาสนาทั้งสิ้น และผู้นำชาวล้านนาทั้งสองนี้ ถือได้ว่าเป็นผู้นำที่อยู่นอกระบบการปกครองในขณะนั้น และต่างมีอำนาจขึ้นมาได้ก็เนื่องมาจากการที่ชนชั้นผู้ถูกปกครองชาวล้านนาจำนวนหนึ่งกำลังไม่พอใจสถานการณ์การปกครองที่เป็นอยู่ในเวลานั้น

ตนบุญเทพสิงห์

การกบฏของตนบุญเทพสิงห์ในปี พ.ศ. 2270 เป็นการแสดงออกถึงการตอบโต้ที่ชาวล้านนามีต่อสถานการณ์การปกครองของพม่าเป็นครั้งแรก ตัวเทพสิงห์ ตามที่ได้ระบุไว้ในพงศาวดารพม่า เป็นแต่เพียงชาวบ้านผู้หนึ่งที่เคยผ่านการบวชเรียนเป็นพระสงฆ์ ต่อมาได้แอบอ้างตนเป็นผู้วิเศษ หรือ "ตนบุญ" จนทำให้ผู้คนเลื่อมใสศรัทธามากมาย กระทั่งก่อให้เกิดความวิตกแก่ชน-

ใช้ในการขยายสถานะของพระยามัททราช ราชบิดาของพระนางมัทรี ดู มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร ลำนวนเอก, พระธรรมราชาวัตร ชำระ, (พจนนร : โรงพิมพ์ ส. ธรรม-ภักดี, 2498), หน้า 42 และ 47.

และจากหลักฐานจารึก พบว่า กษัตริย์หรือเจ้าเมืองที่ได้รับการยกย่องให้เป็น "ตนบุญ" หรือ "เจ้าคนมิบุญ" ได้แก่ กษัตริย์ หรือเจ้าเมืองที่ทำการทำนุบำรุงพุทธศาสนา ดูใน ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 164 และ 202-203.

นางพม่าที่ปกครองเมืองเชียงใหม่นั้น ถึงขนาดจะทำลายความศรัทธาของชาวบ้านลงให้ได้ แต่ความพยายามดังกล่าวก็ประสบผลล้มเหลว และนำมาซึ่งการโค่นล้มอำนาจการปกครองของพม่าในที่สุด ดังมีระบุในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

มังแรนร่าผู้กินเชียงใหม่ แต่งหื้อคนไปเรียกทีหนึ่งสองที ก็บ่มา จึงแต่งคนไป ๔๐๐ ไปเรียกมา...มังแรนร่าว่าหื้อก่อเมืองทั้ง ๔ เอาน้ำเข้าช่วงสนามหื้อเต็ม และจักเรียกเทพสิงห์ตนบุญมาพร้อมยังสนาม เมื่อตนบุญทั้งจักมา เหนือน้ำได้...ในคืนนั้นคนในเวียงเป็นใจ ไปขอกหื้อเทพสิงห์ๆ เลยลักหนีไป อยู่บนานเท่าเทพสิงห์ยอศึกเข้ามาคุมเวียง ลวดเข้าไปประทุไธยา ยามนั้นมังแรนร่าอยู่ยังสนามลูกม่านลูกเม็งทั้งหลาย ใช้กันมาไหว้สว่า ข้าศึกเข้าได้ประทุไธยาแล้วไทยชาวเวียงยิงสินาคบใส่ลูก มีแต่ข้าทั้งหลายลูกม่านลูกเม็งและรบข้าศึกมาไหว้สาฉันนั้น^{๒๓}

จากการก่อกบฏของตนบุญเทพสิงห์เมื่อปี พ.ศ. 2275 พบว่าชาวเชียงใหม่ส่วนมากให้การสนับสนุน หรือให้ความร่วมมือต่อการกบฏของ "ตนบุญเทพสิงห์" จนกระทั่งการกบฏดังกล่าวประสบความสำเ็จ ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นว่า ระบบการปกครองของพม่าในขณะนั้นสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวล้านนาเป็นอย่างมาก สันนิษฐานว่า น่าจะเกิดจากการที่ผลิตผลของชาวล้านนาได้ถูกยึดเอาเป็นกรรมสิทธิ์ของฝ่ายปกครองมากขึ้น โดยอาศัยอำนาจทางการเมืองมาบังคับในพุทธศตวรรษที่ 23 การบังคับเรียกเกณฑ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่จะทำให้ชาวล้านนาขัดสนลง แต่ยังทำให้เกิดความรู้สึกห่างเหินต่อผู้ปกครองของคนอีกด้วย ความสัมพันธ์ที่เลวร้ายลงระหว่างผู้ปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครองชาวล้านนาจึงสะท้อนออกมาในรูปของการที่ชาวเชียงใหม่ให้ความ

^{๒๓} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 82-83.

ร่วมมือกับตนบุญเทพสิงห์โค่นล้มระบบการปกครองของพม่า และประกาศตนเป็นอิสระออกจากอำนาจการปกครองของพม่า แต่เทพสิงห์ไม่สามารถรักษาคำแห่งผู้นำทางการเมืองไว้ได้นานนัก เพราะกำลังพม่าส่วนหนึ่งที่หลบหนีจากการต่อสู้กับเทพสิงห์ได้ไปให้ความร่วมมือกับเชื้อพระวงศ์ล้านช้างที่อพยพมาอยู่เชียงใหม่ในขณะนั้น ทำการปราบเทพสิงห์ลงได้ และเชื้อพระวงศ์ล้านช้างพระองค์นั้น คือ เจ้าองค์นกก็สถาปนาตนเป็นกษัตริย์ปกครองเชียงใหม่ต่อไปโดยไม่ขึ้นกับอำนาจพม่าที่อังวะ

ตนบุญนายาง

ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน ที่เมืองลำปางก็เกิดกบฏตนบุญอีกกลุ่ม ได้แก่ กบฏตนบุญวัดนายาง ที่ผู้นำกลุ่มเป็นพระสงฆ์วัดนายาง ได้อ้างว่าเป็นตนบุญ และรวบรวมแรงงานแยกกลุ่มตนเป็นเอกเทศจากระบบการปกครองในขณะนั้น ดังที่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า

เมื่อจุลศักราชได้ ๑๐๕๑ ตัว ปีเกิดแล้ววันนั้น ม่านมั่งแรนรำกินเชียงใหม่ข้า เทพสิงห์
มาปราบข้าเจ้าองค์คำมาปราบแถม เป็นดั่งกล่าวมาแล้ว ในกาลห้วงนั้นเมืองลานนา
ไทยเกิดศึกขุแห่ง ยามนั้นยังมีสวาทูเจ้าหลวงตนหนึ่ง อยู่วัดนายาง ตูหลวงนั้น เลี้ยงพรหม
เลี้ยงพาสรรเสริญตัวว่าเป็นเจ้าตนบุญ คนทั้งหลายหลิกน้อมค้อมเข้าหามากนัก ตูหลวง
เจ้าวัดลามชาและตูหลวงเจ้าวัดบ้านพ่อนก็ลิกออกมา เป็นเสนาแห่งตุนาฮาง^{๘๔}

ขณะที่ตนบุญนายางกำลังเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาต่อผู้คนที่พากันมาเป็นบริวารมากขึ้น ผู้ปกครองเมืองใกล้เคียง คือ เจ้าเมืองลำพูน ได้ทราบข่าวการสร้างสมอำนาจของตนบุญที่เมืองลำปางเช่นกัน จึงได้จัดทัพลำพูนมาปราบกบฏตนบุญกลุ่มนี้ เพราะที่ลำปาง ยังคงไม่มีผู้ปกครอง

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

ที่มีอำนาจพอจะเรียกเกณฑ์แรงงานมาปราบกลุ่มคนบุญนี้ได้ ดังที่ระบุไว้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า "...ในเมืองลครหาเจ้าบ่ได้มีแต่พ่อเมืองทั้ง ๔ ค่อยเกาะคุมกันอยู่ หาไฟสิทธิ์ขาดบ่ได้ คำอันนั้นก็เล่าลือถึงเมืองล้านนาว่าคนบุญเกิดน่ายาง เจ้าเมืองล้านนาจึงแต่งเจ้ามหายศหลวง คุมทัพไปถึงเมืองลคร เจ้าคุมรบกันที่ป่าตัน..."^{๒๕}

การกบฏคนบุญที่กล่าวมา ไม่เพียงแต่จะชี้ให้เห็นถึงความไม่พอใจของชาวล้านนาที่มีต่อระบบการปกครองของพม่าในเวลานั้นเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของผู้ปกครองล้านนาที่ไม่สามารถใช้สถานะของตนในสังคมที่มีอำนาจควบคุมแรงงานอยู่แล้ว เป็นแกนนำชาวล้านนาเพื่อทำการต่อสู้ทางการเมืองได้เช่นเมื่อครั้งอดีต ที่ความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงเวลาหนึ่งๆ มักจะถูกนำโดยผู้ปกครองทั้งหลายในล้านนาเอง โดยมีทั้งเจ้านายวงศ์ หรือขุนนางต่างๆ เป็นแกนนำสำคัญ นอกจากนี้ การกบฏดังกล่าวยังเป็นการชี้ให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาในศาสนาของชาวล้านนาที่มีแต่จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นับตั้งแต่การเชื่อมั่นในत्वเทวสิ่งที่มีภูมิหลังเป็นพระสงฆ์ กระทั่งถึงการยอมรับบาทบาทของพระสงฆ์ให้กลายเป็นผู้ตัดสินใจแก้ไขปัญหาบ้านเมืองโดยตรง เช่น กรณีพระสงฆ์วัดขมพู เมืองลำปาง หรือกรณีพระสงฆ์วัดดวงดี เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

การวิละกับการแยกล้านนาเป็นอิสระจากพม่า

ความพยายามที่จะโค่นล้มระบบการปกครองของพม่าไม่ได้เกิดแค่เฉพาะกลุ่มชนชั้นปกครองชาวล้านนาเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นปกครองชาวล้านนาด้วย เมื่อขุนนางพม่าในล้านนากำลังพยายามเข้าไปก้าวท้าวสิทธิประโยชน์ต่างๆ ของผู้ปกครองชาวพื้นเมือง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การที่พระยาจำบ้านเมืองเชียงใหม่ เกิดขัดแย้งกับผู้ปกครองชาวพม่า โดยพระ-

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน

ยาจำบ้านได้รวบรวมแรงงานเข้าทำการต่อสู้เพื่อโค่นล้มอำนาจของขุนนางพม่าที่เชียงใหม่

สาเหตุการต่อสู้ขัดแย้งดังกล่าว ได้มีระบุไว้ในพงศาวดารพม่าว่า เกิดจากการที่ผู้ปกครองชาวล้านนาบางกลุ่มไม่พอใจที่ขุนนางพม่าที่เชียงใหม่ ไม่ยอมปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่ผู้ปกครองชาวพม่าคนก่อนยึดถือมา จนก่อให้เกิดผลเสียต่ออำนาจและผลประโยชน์ของผู้ปกครองชาวพื้นเมืองทั้งหลาย เช่น พระยาจำบ้าน พระยาสามล้าน พระยาแสนหลวง แห่งเมืองเชียงใหม่ และพระธากาวิละเมืองลำปาง^{๕๕} ถึงแม้ว่า ผู้ปกครองพื้นเมืองเหล่านี้ที่นำโดยพระยาจำบ้านจะได้ถวายฎีกาต่อกษัตริย์พม่า คือ พระเจ้ามังระ ให้ทรงยินยอมขอบเขตอำนาจของขุนนางพม่าที่ล้านนาแล้วก็ตาม แต่ขุนนางพม่าที่เชียงใหม่กลับอาศัยสถานะอำนาจที่เหนือกว่าผู้ปกครองชาวพื้นเมืองปฏิเสธไม่ยอมรับพระบรมราชโองการดังกล่าว โดยอ้างว่า การที่พระยาจำบ้านได้มอบหมายให้ญาติเป็นตัวแทนถือพระบรมราชโองการมาแสดงต่อขุนนางพม่าเป็นสิ่งผิดระเบียบ และพระยาจำบ้านควรเป็นผู้ถือพระบรมราชโองการนั้นมาเอง แต่เมื่อมีคำสั่งให้พระยาจำบ้านมาแสดงพระบรมราชโองการต่อหน้าขุนนางพม่าด้วยตัวเอง พระยาจำบ้านกลับปฏิเสธ ทำให้ขุนนางพม่าที่เชียงใหม่ถือโอกาสใช้กำลังเข้าปราบปรามพระยาจำบ้าน^{๕๖} เป็นผลให้พระยาจำบ้านก่อการกบฏเพื่อโค่นล้มอำนาจขุนนางพม่าที่เชียงใหม่ ดังมีระบุไว้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า "...เจ้าจำบ้านมีหมู่ ๓๐๐ รบมาน บ่เอาหอกดาบเอาแต่ก้อนก้อมมีแต่ตัวทำนถือดาบง้าวไล่หมู่บ้านไปหัวชาวแล่นเข้าคุ้มหับประตู่ไว้..."^{๕๗}

^{๕๕} "Relationship With Burma--Part 2," *The Siam Society*, p. 75-

^{๕๖} *Ibid.*, p. 76.

^{๕๗} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

ผลการต่อสู้ในครั้งนั้น ปรากฏว่าพระยาจำบ้านพ้อแพ้ ดังระบุไว้ในตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ว่า "...พระยาจำบ้านกับไปหัวขารรบกันยังกลางเวียงเชียงใหม่ พระยาจำบ้านบ่นะ มาน เหตุว่ามีกำลังคนบ่นหลาย..."^{๘๙} และต้องหนีไปขอความช่วยเหลือจากแม่ทัพพม่าที่กำลังนำ ทหารกรานล้านช้าง เพื่อให้มายุติปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว แต่เมื่อกษัตริย์พม่าที่อังวะทรง ทราบปัญหาที่เกิดขึ้น และมีคำสั่งให้นำตัวครอบครัวของผู้ปกครองพื้นเมืองที่กำลังมีปัญหามาไว้ที่ อังวะ จึงทำให้ผู้ปกครองพื้นเมืองกลับไปให้ความร่วมมือกับสยามทำการขับไล่อำนาจพม่าออกจาก ล้านนาแทนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2317

แม้ว่า ผู้ปกครองในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง อันได้แก่ ผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ คือ พระ ยาจำบ้าน และผู้ปกครองเมืองลำปาง คือ พระยาภาววิละ จะสามารถทำการขับไล่อำนาจของ พม่าออกไปจากเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงได้สำเร็จแล้ว พวกเขาก็ยังต้องอาศัยอำนาจของสยามมา ช่วยค้ำจุนอำนาจการปกครองในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงด้วย เพราะในเขตที่ราบอื่นๆ ในล้านนา ได้แก่ เขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ก็ยังคงอยู่ภายใต้การดูแลจากราชสำนักพม่าอย่างใกล้ชิด โดย เฉพาะพระยาภาววิละเมืองลำปางได้ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาอำนาจจากสยามมากขึ้น เพราะ อย่างน้อยพระยาภาววิละกับผู้ปกครองคนหนึ่งของสยาม คือ เจ้าพระยาสุรสีห์^{๙๐} ได้สร้างความ สัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน โดยที่ผู้ปกครองชาวล้านนาผู้นี้ได้ธิดาของศรีอินชา ผู้เป็นน้องสาวให้ แต่งงานกับเจ้าพระยาสุรสีห์ตั้งแต่คราวที่ทัพสยามได้ยกมาตีเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2317 ต่อมา พระยาภาววิละก็สามารถอาศัยความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับผู้ปกครองสยามแต่งตั้งตนเป็นผู้ปกครอง เมืองเชียงใหม่และใช้อำนาจสยามส่งเสริมความเข้มแข็งทางการเมืองของตนมากขึ้น ดังมีความ

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

^{๙๐} ภายหลังได้เป็นพระราชวังบรรลณมงคลวังหน้า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธ- ยอดินาจอโลก ประมุขกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี

ระบุไว้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า "...พระเป็นเจ้าทูลเอาชาวระแหง บ้านตาก บ้านเชียง
เงิน ชาวเถิน อันพ่ายมาน หนีลงไปอยู่บ้านป้อมเมืองกรุงเก่าขึ้นขึ้นมาตั้งบ้านตั้งเมือง พระมหา-
กษัตริย์เจ้าก็ประทานให้เอาขึ้นมามาตั้งบ้านตั้งเมือง พระมหากษัตริย์เจ้าก็ประทานหื้อเป็นเมืองขึ้น
กับเมืองเชียงใหม่..."^{๑๑}

การอิงอำนาจของรัฐบาลนอกเพื่อมาค้ำจุนอำนาจของกลุ่มพระยาภาววิละอาจพิจารณาได้
ว่า เป็นเพราะกลุ่มพระยาภาววิละแต่เดิมเป็นเพียงกลุ่มอำนาจเล็กๆ ที่มีขารมีไม่มากพอจะอ้างตน
เป็นผู้นำชาวล้านนาเพื่อต่อต้านอำนาจมาได้ เพราะต้นตระกูลของพระยาภาววิละคือ พระยา-
สุลวะลือไชย มีพื้นเพเดิมเป็นสามัญชนที่สามารถไต่เต้าขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองในลำปางได้
ก็ด้วยการสนับสนุนจากพระสงฆ์วัชรมนู ที่เป็นศิรัทธาของชาวลำปาง ในขณะเดียวกันก็ได้อาศัย
การแต่งตั้งมาจากกษัตริย์อังวะเป็นลึงยืนยันความชอบธรรมทางการเมืองของตนอีกที

ถึงแม้ว่า อำนาจทางการเมืองของตระกูลภาววิละ จะได้รับการสนับสนุนมาจากหลาย
ฝ่ายก็ตาม แต่เชื่อว่า ขอบเขตอำนาจของตระกูลภาววิละยังคงมีอยู่อย่างจำกัด เนื่องจากยัง
คงมีกลุ่มอำนาจอีกหลายกลุ่มในลำปางที่พยายามจะทำลายอำนาจการปกครองของคนในตระกูลนี้
เช่นกรณีท้าวลิ้นก้าน ที่เป็นกลุ่มอำนาจเดิมก่อนการขึ้นมาของพระยาสุลวะลือไชย^{๑๒} ในขณะ-
เดียวกัน ความสัมพันธ์กับเมืองใกล้เคียงเช่น เมืองลำพูน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับอำนาจ
ทางการเมือง ก็ไม่สามารถกระทำได้ เนื่องจากเจ้าเมืองลำพูนมีความพยายามที่จะตั้งตัวเอง
เป็นใหญ่กว่าผู้ปกครองกลุ่มอื่นๆ มากกว่าจะยอมรับความสัมพันธ์อันที่มิตรกับเมืองต่างๆ เห็นได้
จากการที่เจ้าเมืองลำพูนพยายามยกทัพมารุกรานเมืองลำปางเสมอ

^{๑๑} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗

ฉะนั้นเพื่อเป็นการรักษาอำนาจ ผู้ปกครองในตระกูลกาวิละจึงจำเป็นต้องพึ่งพา
อำนาจของศูนย์กลางที่มีความเข้มแข็งตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น

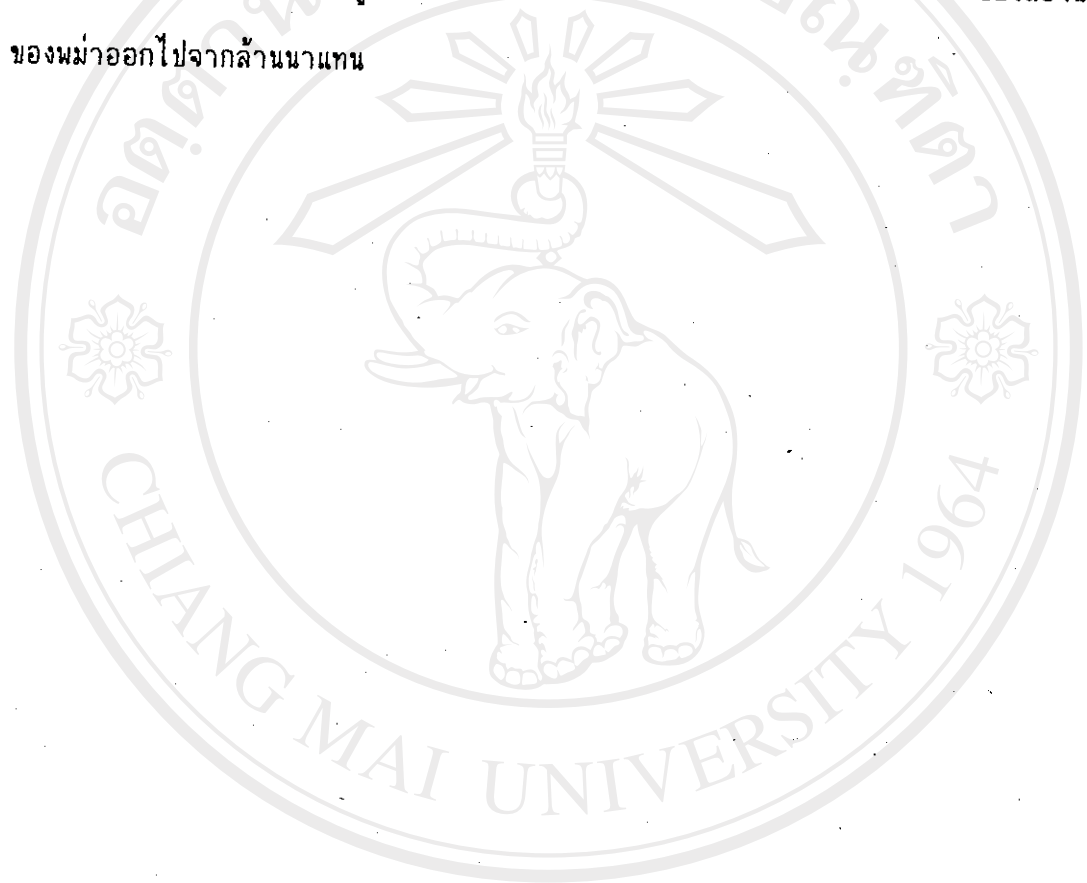
...เมื่อไปเจียกยกทัพไปเมืองใต้ภายหลังหัน ม่านอันอยู่กับบ้านกับเมืองกวณควี อุปธิ-
โทษ ขาปไหม ไพรบ้านไทยเมืองอยู่ไหนกินไหนก็ได้ ทั้งชาวเจ้าศรม (ศรม) ก็เป็น
ลู่ ตัวเจ้าฟ้าชายแก้วหันเข้าเจ้าไพรไทยเป็นทุกขจึงละบ้านเมืองไว้แก่ลูกเมือง ท้าวขุน
เสนาอำมาตย์อยู่รักษา พันตังตนเจ้าก็เข้ามาทำวัตรปฏิบัติหน้าเรณูเผ้า คั้นม่านไปคามนี้
อยู่ยังเมืองเชียงใหม่ ก่อห้อม่านตือติ บัหือกวนควีบ้านเมือง”^{๙๓}

ภายหลังเมื่อ อำนาจม่านไม่สามารถให้ความคุ้มครองต่อพวกตนได้แล้ว แต่กลับส่งผล
เสียต่ออำนาจและประโยชน์ของตน จึงทำให้กลุ่มกาวิละได้เปลี่ยนไปพึ่งพาอำนาจจากศูนย์กลาง
อื่นที่เข้มแข็ง ในขณะนั้นก็ได้แก่ ศูนย์อำนาจที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น สมเด็จพระ-
เจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรี และกษัตริย์ราชวงศ์จักรีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มาคุ้มครองพวกตนแทน
ต่อไป

ฉะนั้น ในช่วงที่ม่านเข้ามปกครองล้านนานั้น การเมืองล้านนาได้มีการเปลี่ยนแปลง
เกิดขึ้นได้แก่ การยุตอำนาจทางการเมืองของราชวงศ์มังราย และพบว่าตำแหน่งผู้ปกครอง
เมืองเชียงใหม่กลายเป็นตำแหน่งที่มีผู้ปกครองจากที่ต่างๆ มาสลับผลัดเปลี่ยนกันยึดครอง การ
ลดอำนาจการปกครอง และอำนาจในการจัดเก็บภาษีของผู้ปกครองในล้านนาลง นอกจากนี้
ยังพบว่า ล้านนาภายใต้การปกครองของม่ายังคงมีความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองด้วยกันอยู่
ทั้งนี้เพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่ในขณะเดียวกัน ความบกพร่องในระบบการปก-

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

ครองของพม่าที่ทำให้การขุดครีตภาณีเป็นไปอย่างหนักเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 23 มีผลทำให้
 ชนชั้นผู้ปกครองรวมกลุ่มกันภายใต้การนำของคณาภูก่อการกบฏโค่นล้มอำนาจการปกครองของ
 พม่า นอกจากนี้ยังมีชนชั้นปกครองพื้นเมืองอีกกลุ่มที่ไม่พอใจระบบการบริหารของพม่าในช่วง
 เวลาใกล้เคียงกัน และทำให้ผู้ปกครองเหล่านี้หันไปพึ่งพิงอำนาจของสยามมาทำการขับไล่อำนาจ
 ของพม่าออกไปจากล้านนาแทน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved